

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет мистецтв
Кафедра образотворчого мистецтва

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Р.Пильнік
«_____» _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____
«_____» _____ 2023 р.

**ВИРАЗНІ ЗАСОБИ ГРАФІКИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
ПРОЦЕСУ ЇЇ СТВОРЕННЯ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА**

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗОМ-м-22
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 014.12 Середня освіта
(Образотворче мистецтво)

Позивайло Анни Олександрівни

Керівник:

старший викладач

Балюк Лариса Вікторівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ___ Кількість балів ___

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Позивайло Анна Олександрівна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРАФІКИ ЯК ВИДУ	
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	8
1.1. Становлення графіки в європейському мистецтві XIV – XIX ст.....	8
1.2. Види та техніки мистецтва графіки.....	13
1.3. Особливості виразних засобів графіки.....	21
Висновки до Розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ ВИРАЗНИХ ЗАСОБІВ ГРАФІКИ У	
ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	28
2.1. Обґрунтування ідеї та формування задуму міні-серії графічних творів.....	28
2.2. Узгодження композиції та створення картонів графічних пейзажів.....	31
2.3. Виразні засоби та матеріали графіки у створенні художнього образу.....	34
Висновки до Розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ	
ГРАФІЧНИХ ТВОРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	38
3.1 Розвиток графічних здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва...38	38
3.2. Методичні проблеми опанування виразних засобів графіки на уроках образотворчого мистецтва.....	40
3.3. Методична розробка з організації уроків образотворчого мистецтва.....	43
Висновки до Розділу 3.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58
ДОДАТКИ.....	63
Додаток А.....	63
Додаток Б.....	77

ВСТУП

Сучасне мистецтво відтворює дійсність, віддзеркалює громадську думку та відстежує основні тенденції суспільства. Завдання мистецтва сучасності полягає в створенні інноваційної художньої мови, яка спроможна взаємодіяти з глядачем, висловлювати події та відображати епохальні перетворення.

Характеристиками графічного мистецтва є його здатність швидко реагувати на актуальні події, можливість масового розповсюдження в безлічі екземплярів та послідовне розкриття ідеї через серію зображень. Різноманіття способів, якими глядач взаємодіє з графічними творами, охоплює широкий спектр – від масового впливу плаката до інтимного сприйняття малюнка, ілюстрації або мініатюри. Графічне мистецтво розгортається перед нами з величезним розмаїттям функцій, видів, жанрів і виразних засобів, що в сукупності надають необмежені можливості для вираження світу, втілення почуттів і думок художника. В своїх роботах майстри графіки народжують нову концепцію твору, поєднують образність і концептуальність, втілюють глибину і багатозначність синкретичної картини світу [53].

Мистецтво графіки пройшло довгий шлях розвитку у різноманітних видах і техніках, виробивши власну образну мову та специфічний арсенал виразних засобів. Воно є широко досліджуваним як у зарубіжному, так і в українському мистецтвознавстві. Зокрема до поглибленого вивчення та висвітлення тематики української графіки звертались у своїх працях низка вітчизняних мистецтвознавців, до яких можна віднести Д. Антоновича, Л.Владича, М. Голубця, М. Жука, Я.Зайця, М. Зубаря, Д.Крвавича, О.Лагутенко, П.Нестеренко, Г.Скрипник, Д.Степовик, І.Удріс та інших.

Методику опанування рисунку та графічних технік розкривають у навчально-методичних роботах О.Берлач, Т.Касьян, В.Колесніков, М.Лі, В.Сухенко, О.Хмельовий, В.Христенко та інші.

Разом із широким застосуванням у мистецькій практиці, графіка є однією з фундаментальних засад художньо-естетичної освіти, що має значний розвиваючий потенціал [19]. Вивченню та узагальненню психолого-педагогічних та методичних аспектів викладання образотворчого мистецтва та графіки зокрема присвячені праці таких вітчизняних дослідників і педагогів як О.Васильєва, С.Дмитрієва, О.Колотило, Г.Кузьменко, О.Малицька, Г.Падалка, Т.Рашкевич, О.Рудницька та інші.

Опанування образотворчої грамоти значним чином ґрунтується не тільки на оволодінні графічними матеріалами та техніками, а в першу чергу – на усвідомленому відборі й застосуванні виразних засобів графіки. Названа задача потребує системного методичного забезпечення, зокрема для викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» [27].

Мета магістерської роботи – дослідити виразні засоби та техніки графіки в історичному, художньо-практичному та методичному аспектах.

Об’єктом дослідження є графіка як вид образотворчого мистецтва та методика її викладання.

Предмет дослідження – виразні засоби графіки в мистецькій практиці та освітньому процесі.

Завдання магістерської роботи:

- опрацювати мистецтвознавчу, науково-педагогічну, методичну літературу за темою дослідження;
- розглянути основні тенденції розвитку графіки в європейському та українському мистецтві;
- проаналізувати види та виразні засоби графіки;
- розглянути виразні можливості графічних технік;
- обґрунтувати та розробити серію графічних творів;
- розробити комплекс навчальних завдань з метою розвитку графічних здібностей учнів.

Специфіка та підхід до вивчення предмета були зумовлені використанням таких **методів** дослідження:

- логічно-послідовний метод та метод систематизації, що забезпечили аналітичний підхід до наукової літератури, інтернет-джерел та історичних фактів і процесів;

- метод історико-культурного аналізу дозволив з більшою чіткістю визначити періодизацію розвитку графіки, визначити художню і культурну специфіку періоду, до якого належать досліджувані графічні роботи;

- метод художнього аналізу, що дав можливість показати зв'язок виразних засобів графіки з конкретними образними задачами творів;

- методи функціонального та типологічного аналізу і узагальнення, що дозволили визначити види графічного мистецтва;

- метод вивчення та порівняльного аналізу наукових праць, навчально-методичної літератури та навчально-творчих робіт, що допоміг виявити сучасні тенденції і проблеми у розвитку графічних здібностей учнів.

Сукупність вищеперерахованих методів дозволила вирішувати зазначені завдання в контексті більш широких і ключових проблем за темою дослідження.

Теоретична значущість роботи полягає в тому, що нами розглянуто еволюцію мистецтва графіки, проаналізовано чинники вибору провідних засобів виразності графіки у взаємозв'язку з різними техніками унікальної та друкованої графіки. Особливу увагу приділено значенню матеріалів та інструментів графіки як ключовому аспекту в розкритті художнього образу та показано їх важливість як необхідної складової освітнього процесу.

Практична значущість роботи полягає в можливості використання матеріалів і висновків магістерської роботи істориками мистецтва і культури в науково-дослідній практиці, а також педагогами-методистами в освітньому процесі. Виконані в комплексі роботи графічні твори мають самостійну художню цінність.

Структура магістерського дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи становить 55 сторінок, загальний обсяг роботи – 84 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРАФІКИ ЯК ВИДУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Становлення графіки в європейському мистецтві XIV – XIX ст.

Графікою називають один з видів образотворчого мистецтва, що поєднує малюнок і друковані художні зображення [44]. Зважаючи на часову розбіжність у походженні та розвитку різних спеціалізацій, жанрів і технік графіки, варто звернутись до найбільш значущих етапів загальної історії мистецтва, на яких проявлялися розмаїті грані цього явища. Досліджуючи історію розвитку графічного мистецтва зазначимо, що сам термін «графіка» походить від кореня грецького слова, яке означає писати, малювати [28]. З таким прямим класичним родоводом графіка, насамперед, пов'язується з дуже специфічною сферою творчої діяльності, через яку синтезуються візуальна та вербально-смілова складові творення певного образу.

Походження графіки вбачається в найбільш ранніх проявах художньої творчості людини, а також у пошуках людиною дієвих способів спілкування. Найдавнішими зразками графіки вважають печерні малюнки та інші знаки, нерідко магічного або комунікативного характеру (Рис. А.1, А.2). Пізніше їх знаходять на глиняних таблицях, які використовувалися як один із засобів навчання в школах Стародавнього Єгипту; на предметах посуду, зокрема, в античному вазописі; або на мотивах різного роду орнаменту, який у кожній культурній традиції мав складну природу символів. На цих ранніх стадіях історичного розвитку рисунок проявлявся як творчо-допоміжний засіб і ще не належав системі образотворчого мистецтва як один із його видів [55] (Рис. А.3).

Незважаючи на таку ранню хронологію, графіка як система, рівноцінна архітектурі, малярству та скульптурі, розвинулася лише у XIX столітті, коли визначилося її найбільш конкретне функціональне поле. Відтоді термін графіка

охоплює дві великі групи творів – рисунок, як основу оригінальної графіки, та естамп або друковану графіку.

Певний час графічні зображення виконувалися на глиняних або дерев'яних дощечках. Останні використовувалися доволі активно в Середньовіччі в різних країнах Європи. Безпосереднім їх прототипом стали давньоримські вощені таблички, які використовувалися в монастирях як приладдя для навчання письма. [55, с. 35]. Але найбільш відповідним для рисунку і письма став папір, що був винайдений у Китаї, ймовірно, в II ст. до н. е. До Європи папір потрапив через Середню Азію. За історичними даними перші факти виготовлення паперу в Європі відомі з XI ст. Саме з папером пов'язана найбільш динамічна стадія історичного розвитку графічного мистецтва.

Крім цього переломного цивілізаційного чинника, на збагачення форм і жанрів графіки вплинули значні трансформації світоглядних систем в епоху раннього християнства. Саме в середньовіччі формується окрема мистецька галузь мініатюри, яка стала невід'ємною складовою такого нового унікального винаходу як книга. Зокрема з утвердженням християнства в Україні-Русі книжкова графіка починає розвиватися в Києві. Найбільш значущими та найдавнішими вітчизняними пам'ятками стали «Остромирово Євангеліє» (1056-1057) (Рис. А.4), «Ізборник Святослава» (1073) (Рис. А.5), «Трірський псалтир» (відомий як «Кодекс Гертруди») (1078-1087) (Рис. А.6) та деякі інші, на основі яких виробилися й певні композиційні принципи оформлення рукописних видань. Їх елементами стали ініціали, орнаментальні заставки, мініатюрні (сторінкові ілюстрації), подекуди супровідні малюнки на маргінесах (тобто на полях, чистих краях книги).

З активним впровадженням у побут паперу як матеріалу продовжують розвиватися й інші галузі графіки [13]. Так в XIV ст. деякі художники використовували для рисунку папір поряд із пергаментом, а від XV ст. окремі італійські живописці, скульптори та архітектори віддавали перевагу паперу для ескізів та начерків. У зв'язку з цим почало змінюватись і ставлення митців до

рисунку як допоміжного виду. Багато митців стали вважати графіку самодостатнім видом мистецтва. Відповідно розширилися й технічні засоби малюнку (Рис. А.7.).

Винахід Йоганом Гутенбергом у 1440 році друкарського верстату мав безпосереднє відношення до графіки, оскільки від нього бере початок доба тиражні гравюри. Водночас гравюра як складова графіки (поряд з рисунком) набувала свого розвитку не лише в межах еволюції книгодрукування, але і вдосконалювалась щораз технічно та технологічно.

А. Дюрер, німецький художник доби Відродження, вніс значний внесок у розвиток графіки. Зокрема він вдосконалив техніку міді та став першим художником, який використовував гравюру на дереві для великомасштабних робіт. Він вперше використовував гравюру для створення серій робіт, таких як «Апокаліпсис» (Рис. А.8). Його роботи відзначалися деталізацією, чіткістю ліній та високим рівнем художньої майстерності. Дюрер також проводив експерименти з лінійною перспективою та пропорціями, що вносило інновації в його графічні роботи.

Малюнки епохи Відродження дозволяють зробити спостереження, що окрім еволюції завдань, прийомів малюнка, індивідуальних «манер» художників ясно позначаються і більш постійні ознаки специфічних місцевих шкіл. Наприклад, флорентійський малюнок епохи Відродження відрізняється енергійним, дещо уривчастим контуром, що підкреслює структуру зображуваного об'єкта. Переважають прямі лінії, точні контури і внутрішні штрихи незалежні, між собою і з іншим не зливаються. При цьому флорентійський малюнок рідко має самостійне значення, зазвичай він являє собою тільки підготовку до майбутньої картини (Рис. А.9).

Звернувшись до поняття мистецьких шкіл, неможна оминати увагою голандську школу, а саме – художника, гравера, великого майстра світлотіні, найбільшого представника золотого століття – Рембрандта. У своїх малюнках він користувався різними техніками – італійським олівцем, сангіною, частіше ж пером

і пензлем, але сила його малюнків не в технічному блиску, а перш за все в змістовності, властивій навіть найпростішим його ескізами. Його малюнки вирізняються насамперед надзвичайною емоційною виразністю. (Рис. А.10, А.11).

Поступово розвиваються натурні малюнки, зокрема начерки - німецькі, голландські та французькі художники XVI-XVII століть, привозили з подорожей численні альбоми з натурними замальовками. [13, с.47]. Франсиско Гойя, великий іспанський художник і гравер, досяг небачених висот у графіці. Художник як правило об'єднував свої графічні роботи у великі серії, найвідоміша з яких отримала назву "Капричос" і була присвячена темі соціальної і політичної сатири(Рис. А.12).

Наприкінці XVII – початку XVIII ст. у київській і чернігівській друкарнях працював у техніці гравюри на міді й офорті чималий колектив обдарованих художників, які своєю творчістю підняли українську різцеву гравюру на вищий щабель. Серед них, зокрема, були такі майстри різця, як Олександр і Леонтій Тарасевичі, які пройшли навчання у західноєвропейських майстрів, були добре обізнані з кращими досягненнями світової гравюри (Рис. А.13).

Перша графіка в Європі XIX ст. починається з англійських представників графічного мистецтва, що відноситься до середини століття. З одного боку, воно визначається в широкому сенсі як художньо оформлена книга, з іншого – поширюється інтерес і до оригінальної станкової гравюри. Серед відносно нечисленних художників, що представляли в англійському мистецтві романтичні тенденції, найбільш значне місце займає талановитий поет, гравер і малювальник Вільям Блейк (1757-1827). У його біблійних гравюрах, малюнках до «Аду» Данте і до власних поетичних творів виявляється неприборкана фантазія, бурхливий і тривожний стан душі (Рис. А.15).

Графіка зіграла велику роль зокрема і в розвитку французького мистецтва. Удосконалення ксилографії Т.Бьюїком і винахід літографії А.Зенефельдером в кінці XVIII ст. відкрили перед художниками нові широкі технічні можливості. За

допомогою літографії вони змогли звернутися до набагато більш широкого кола глядачів, швидше реагувати своїми роботами на злободенні теми.

На початку XIX ст. українське графічне мистецтво вступає в новий етап свого розвитку. Провідне місце тепер займає станкова графіка, а в ній на широку дорогу виходять побутовий та історичний жанр, пейзаж та портрет, які в період переважання церковних канонів лише частково існували в книжковій та естампній гравюрі. Збагачення художньої мови сприяло опануванню митцями нових графічних технік: торцевою гравюрою на дереві, автолітографією, офортом, акватинтою та чорною манерою (меццо-тинто), які з'явилися в кінці XVIII – на початку XIX ст. (Рис. А.14).

Новим етапом у розвитку українського мистецтва графіки стала творчість Т. Шевченка. Він багато працював у рисунку олівцем, пером, любив сепію, акварель. Художник надавав великого значення естампній графіці як найбільш доступному виду мистецтва для широких верств і сам працював багато в техніці офорта й акватинти. Видатними графічними творами є серія офортів «Живописная Україна» (1844), у якій художник відобразив історичне минуле й сучасний йому народний побут та красу природи України (Рис. А.16).

Помітним явищем, яке суттєво вплинуло на європейську модерністичну графіку, стала класична японська кольорова ксилографія XVII-XIX ст. За відносно короткий відрізок часу в японській художній культурі виник і набув високого розвитку цілий ряд локальних шкіл, у межах яких митці не лише досягнули визначних формально-образних результатів, але й зуміли показати всьому світові колорит і філософську сутність національної традиції. Характерними ознаками більшості шкіл японської гравюри була особлива поетичність художніх образів, велике багатство зображальних мотивів, багатогранність композиційних варіацій. (Рис. А.17, А.18).

Більшість гравюр вражає красою ліній і емоційною глибиною кольору, нерідко відкритого в спектрі з розтяжками тональних нюансів. До найбільш знаних

імен, які представляли різні періоди та школи мистецтва японської кольорової ксилографії, належали Й.Цукіока, К.Тойохара, К.Хокусай, У.Хіросіге та інші [55].

Видатними українськими графіками другої половини XIX — початку XX ст. були П. Мартинович і О. Сластіон (Рис. А.19), які працювали переважно у станковому рисунку й книжковій ілюстрації. Мартинович уславився як великий майстер рисунка олівцем. Передаючи світлотіньові ефекти та виявляючи форму, він умів гранично використати багатство тонової градації італійського олівця (Рис. А. 20).

Високої майстерності в оформленні й ілюструванні книги досяг Г. Нарбут. Відчуваючи архітектоніку книги як цілий організм, уміло поєднуючи рисунок з текстом, він створив неповторні зразки книжкового і журнального оформлення (Рис. А.21, А.22). Поєднання елементів народного мистецтва з рисами новітніх художніх шукань, рисунки шрифтів на базі модернізації кирилиці й шрифтів українського бароко дістали широке застосування у нарбутівському книжковому оформленні і наслідувались його учнями.

Аналізуючи етапи і особливості становлення мистецтва графіки, можна дійти висновку, що важливими чинниками його розвитку виступали не лише функціональні задачі зі створення зображень допоміжного або самостійного характеру, а й технічні та технологічні аспекти створення художньої продукції. Здійснимо подальший аналіз специфіки мистецтва графіки через призму її технічних та технологічних особливостей.

1.2. Види та техніки мистецтва графіки

Графіка – виразний вид образотворчого мистецтва. Вона не прагне до достовірності, фотографічності, але вловлює суть, настрої зображуваного, перетвореного внутрішнім світом художника. Графічні твори різноманітні – від пари лаконічних ліній каліграфічного малюнка до детально опрацьованих гравюр епохи Відродження, від туманних пейзажів китайської туші до абстракцій

Кандинського. Безліч таких робіт монохромні, але іноді кольори додатково привносяться художником для візуального і смислового акценту, проте на відміну від живопису, мета передати кольори зображуваного відсутня. Більш того, якщо живописці прагнуть відвести глядача в реалістичний світ картини, то в графіці важливо саме перетворення дійсності.

Протягом багатьох століть мистецтво графіки стрімко розвивалось та постійно винаходило нові віяння. Графічне мистецтво має широкий спектр функцій, видів, жанрів, художніх та виражальних засобів, власних технологій, технік та матеріалів. Все перераховане у сукупності створює необмежені можливості для зображення та вираження почуття і думки художника. Спілкування глядачів із графічними творами відбувається від масового впливу плаката до особистого сприйняття нарису, ілюстрації чи інших творів графіки, що потребують уважного розглядання неподалік зображення. І перш за все основу для такої можливості складають технології графіки. Знання техніки та її технологічних прийомів і способів роботи з графічними матеріалами, перш за все необхідне для застосування їх можливостей в образотворчому мистецтві.

Упродовж свого становлення та розвитку мистецтво графіки набуло широкого розгалуження. Розглянемо детально структурність графіки в залежності від способів виконання і можливостей відтворення (тиражування) (Рис 1.1.), від її призначення (Рис. 1.2.) та за технічними можливостями і прийомами (Рис. 1.3.).

Рис.1.1. Види графіки за можливостями тиражування

Структурність графіки за першою схемою включає в себе майже всі її розгалуження за призначенням графіки і за технічними особливостями. Унікальна графіка – це те зображення, яке створюється в єдиному екземплярі [11].

Рис.1.2. Функціональні різновиди графіки

Водночас графічні твори класифікують за їх безпосереднім призначенням, зокрема книжкова і газетно-журнальна графіка призначені для оформлення, ілюстрування книг та періодичних видань; прикладна або ужиткова графіка – для художнього оздоблення різного роду промислових продуктів, рекламних інформативних, наочних матеріалів тощо або ж для виставкової мети.

Станкова графіка (від поняття «верстат» – в малюнку це мольберт, для друкованих технік – естампи, літографії, шовкографії – свої станки) самодостатня, вона сприймається окремо від оточення і ситуації, не має функціональної спрямованості.

Така класифікація не руйнує цілісності графіки як виду мистецтва, а, навпаки, робить графіку динамічним видом класичних мистецтв, здатним постійно реагувати на нові культурно-цивілізаційні потреби, розширювати спектр спеціалізацій, форм і жанрів.

Рис.1.3. Техніки естампу

Друкована (тиражна) графіка – графічні твори, які створюються за допомогою авторських (виконаних автором) друкарських форм, із яких в подальшому роблять тираж від двох і більше копій. Отже, для технічного циклу необхідні: поверхня, на яку наноситься зображення (рисунок); інструменти, якими цей рисунок готується; фарба, що після відповідної підготовки наноситься на поверхню кліше; папір, на який відіб'ється зображення; і, власне, механічний процес, передбачений технічним завданням.

Естамп – відбиток переважно на папері, що об'єднує практично всі форми художньої графіки. Естамп визначають як відтиск художнього зображення з друкованої форми, виконаний за участю автора [20] (Рис. А.23). Естампом також називають підписаний відтиск, виконаний автором власноручно над дошкою або каменем [33, с. 59].

В залежності від характеру друкованої форми розрізняють високий, глибокий та плоский друк. Випукла або опукла гравюра (високий друк) – вид друкованої графіки, де форма для друку виготовляється ручним гравіруванням [51, с.76]. Технічні особливості даної гравюри такі, що усі вільні від малюнка місця знімаються на декілька міліметрів ножем, різцем тощо. Так композиційний малюнок підноситься і відривається від фону, від чого пішла й назва. Лінійне зображення, контрастність світла та тіні – основні риси даної гравюри. До опуклої графіки можна віднести ксилографію, ліногравюру, гравюру на картоні.

Ксилографія – одна із найдавніших технік, виконана на деревині [51, с.77]. Багато технічних паралелей з ксилографією існує в ліногравюрі, а також у відносно новій техніці гравюри на пластику. Технічні особливості, як і художні засоби, подібні до ксилографії. Гравюра на картоні за своїми технічними можливостями відрізняється від двох попередніх. Відтиск для друку виконується за принципом аплікації, що виконується із окремих паперових елементів товщиною не менше двох міліметрів (Рис. А.26).

Заглиблена гравюра (глибокий друк) – гравюра із заглибленим малюнком, де виступають тільки елементи пропуску. Основу становить зазвичай металева пластина (мідь, латунь, цинк, залізо), на якій малюнок виконується за принципом заглиблення у вигляді синтезу ліній та крапок. Заглиблена гравюра структурується на такі види: офорт, суха голка, акватинта та меццо-тинто.

За словником культурологічних термінів О.Д. Паршакова [32] офорт – вид гравюри, в якому малюнок вишкрябується гравірувальною голкою у шарі лаку, що вкриває поверхню металевої пластини, після чого прошкрябані місця протравлюються кислотою. Зображення відбивається з пластини, витравлені місця якої заповнені фарбою. Перед друком на пластину наноситься фарба, а потім гладка поверхня друкарської форми очищається від неї, у результаті чого фарба затримується тільки в протравлених поглибленнях (Рис. А.25). Після цього офорт можна називати глибоким друком.

Від офорту техніка сухої голки дещо відрізняється. Малюнок наноситься офортною голкою по металевій «дошці», без нанесення лаку та без травлення кислотами (Рис. А.24). Під час друку фарба залишається в борозні малюнка, так званих «барбах». Акватинта у своїй технології, порівняно з двома попередньо описаними техніками, дещо інша. У даному випадку основа підігрівається, потім на неї наноситься смолянистий порошок, який подекуди прилипає до теплого металу. В процесі травки кислотами залишається м'який живописний малюнок із цими смолянистими крапками.

Пласка гравюра представлена літографією, монотипією та шовкографією (у т.ч. серіографія, скрізний та трафаретний друк). Виконання літографії полягає в роботі на деяких породах вапняка. Друкарський процес полягає в тому, що на поверхню спеціального каменю жирним олівцем наносять малюнок; камінь протравлюють кислотою, і туш, що закріплює малюнок, до непротравлених ділянок каменю не пристане; після чого під друкарським пресом туш і малюнок переноситься на зволожений папір [44]. Характер ліній та штривів можна варіювати

віт найтонкіших до жирних оксамитових, схожих на сліди м'яких матеріалів графіки (Рис. А.27).

Монотипія – техніка відтиску, де фарба наноситься на гладеньку поверхню. Відрізняється повною відсутністю механічних чи технічних обробок поверхні дошки. Відтиск виходить єдиний і неповторний [20]. Виконання малюнку відбувається від руки різними графічними інструментами, що дозволяє створювати неповторні текстурні ефекти (Рис. А.28).

Шовкографія має примітивну технологію – на тканину накладається малюнок (шаблон), який потім заливається фарбою. Через специфічну властивість тканини фарба рівномірно, без пропусків, розтікається по всій поверхні зображення. Щодо шовкографії, слід відмітити, що вона виконується двома способами: механічним та ручним. У першому випадку на сито проєктують позитив, після чого всі білі плями зафарбовуються. В іншому випадку, як і за старою технологією, на тканину наклеюються паперові шаблони.

Рисунок (унікальна графіка) – зображення, виконане від руки сухою або рідкою фарбувальною речовиною (чи продряпане) за допомогою графічних засобів – лінії, штриха, плями, що дозволяють моделювати форму, опрацювати її світлотіньові та тональні ефекти. Рисунок може бути одноколірним або кольоровим. Рисунок є найдавнішим, елементарним зображувальним засобом, проте базовим, що лежить в основі всіх видів зображення на площині, оскільки дозволяє здійснити конструктивний аналіз форми. Рисунок може бути початковою стадією роботи надхудожнім твором (начерк, крокі, етюд, зарисовка, ескіз), проте і становити самостійну сферу творчості митця [51, с.73].

Найчастіше зі словом «графіка» асоціюють графітний олівець. Розрізняють олівці прості та кольорові. Простий олівець має графітовий грифель і залишає на основі відбиток сірого кольору з відтінками від світлого до майже чорного, що залежить від твердості графіту. Кольорові олівці мають стрижень, виготовлений із сухих фарб [25, с.150] (Рис. А.30). Можливості олівця дуже широкі – здатність

давати різної тональності штрихи: від глибокого чорного до світлого сріблястого кольору (Рис. А.29),

Вугілля відноситься до так званих м'яких матеріалів графіки (разом із сангіною, пастеллю) і характеризується як піддатливий матеріал, що вирізняється матовістю фактури. Малюнок даним матеріалом більш живописний, ніж олівцем. Технічні можливості матеріалу виділяються своїм різноманітним спектром тонових переходів: від насичених бархатистих до легких срібних штрихів. Штрих від справжнього вугілля і від пресованого вугілля різниться (Рис. А.31) Засоби використання вугілля досить широкі: від гострих та насичених ліній або роботи пласкою частиною стрижня до нанесення розтушкою, пензлем чи навіть розмазування пальцем (Рис. А.32).

Сангіна та пастель мають багато спільних рис із вугіллям, що широко використовується в малюнках. Даний матеріал має вигляд паличок без оправи різних тонів та кольорів. Як і вугіллям, сангіну та пастель можна використовувати торцем палички, отримувати більш покриту площу малюнка (Рис. А.33 – А.35).

Перо – використовують для малюнка такими рідкими барвниками, як туш, чорнило та акварель. У давнину художники використовували гусяче, очеретяне й солом'яне пір'я. У час прогресу не відстає і техніка пера. Зараз поширені металеві пера, які мають різні розміри та форму. Розмір лінії та її форма залежить від наконечника пера, яке може бути вузьким, гострим, тупим, широким або заокругленим (Рис. А.36).

Техніка туш перо також відноситься до рисунку рукою, станкової графіки. Туш має насичений колір, що дозволяє створювати контрастні і виразні роботи. На прикладі роботи П. Сін'яка (Рис. А.37) ми бачимо, як художник застосовує перо для більшої виразності малюнка та заливки тушшю у зображенні тіньових ділянок. Добре виглядають як монохромні роботи тушшю, так і з хроматичними елементами, також непогано поєднувати різні графічні техніки, іноді туш – та сама родзинка, якої бракувало в готовій роботі. Туш – матеріал для малювання пензлем

або пером, однак способів нанесення туші насправді дуже багато. Рембрандт, наприклад, не тільки опрацьовував малюнок пером, пензлем, а й щіточками, паличкою і навіть власними пальцями, забрудненими тушшю.

Акварель (від латинського «аqua» - вода) – фарби, зазвичай на рослинному клеї, що розводяться водою. Її основні якості – прозорість фарб, крізь які просвічує тон і фактура основи (головним чином паперу, рідше – шовку, слонової кістки), чистота кольору. Акварель поєднує в собі особливості графіки (активна роль паперу в побудові зображення і в передачі художнього образу) і живопису (багатий тон, побудова форми і простору кольором) [51](Рис. А.38, А.39).

Гуаш (від італійського «guazzo» - водяна фарба) – фарби, які виготовляють на рослинних клеях із домішкою білил, унаслідок чого фарби, висихаючи, стають матовими, їх тон світлішає [28]. Гуашева техніка використовувалася з середніх віків у книжковій мініатюрі, сучасними художниками активно застосовується в плакатній графіці, декораційному живописі, для оформлювальних робіт. Гуаш зазвичай вживається для роботи з різноманітною основою - папером, картоном, полотном, шовком. За технікою гуаш ближче до акварелі, а за художнім впливом - до пастелі (Рис. А.40).

Графіка може бути дуже різною – від малюнку графітним олівцем до гравіювання на металевій пластині, від вугільної розтушки до акварельної заливки. Завдяки рисунку від руки ми можемо бачити багато начерків, що робили художники, а завдяки друкованим технікам офорту, гравюрі та літографії, ми споглядаємо найкращі твори мистецтва графіки, що дійшли до нас в свою чергу через велику чи малу кількість тиражування. Кожна з розглянутих технік має унікальні художні можливості і розширює діапазон виразних засобів графіки, аналіз яких здійснено у наступному розділі.

1.3. Особливості виразних засобів графіки

Графіку можна вважати основою всіх образотворчих мистецтв. Адже основним засобом створення художнього образу у графіці виступає найпростіший для людини спосіб відтворення побаченого – лінія, штрих, які творять контур предмету або фігури. Протягом багатьох століть художники при створенні будь-якого ескізу, натурної замальовки або начерку використовували лінію, пляму і навіть колір паперу, що служило кращій виразності твору. Тобто будь-який автор при цьому застосовує те, що називається виразними засобами графіки. У нашому дослідженні як тотожній до «виразних засобів» ми будемо розуміти термін «художні засоби» виразності – образотворчі елементи та художні прийоми, які використовує художник для вираження змісту твору [51, с.18].

Твори графіки ґрунтуються на мистецтві малюнка, але володіють власними художніми засобами і виразними можливостями. Зокрема крім контурної лінії, до основних виразних засобів графіки також належать лінія, штрих, крапка, пляма, менше виразне значення мають колір і фактура. Найбільша ознака графічного твору – особливе ставлення зображуваного предмета до простору, роль якого багато в чому виконує фон паперу. Цьому виду мистецтва можуть бути властиві ретельність об'ємно-просторової побудови, ґрунтовність виявлення структури предмета, але художник може обмежитися і умовним позначенням предмета, а певна незавершеність і лаконізм при цьому служать одним з головних засобів виразності. Ємність образу часто досягається економією і концентрацією художніх засобів.

Лінія (лат. *linea*) – найважливіший засіб виразності пластичних мистецтв, слід рухомої точки. Виконує організуючу роль в мистецтві графіки, оскільки визначає виразність контуру, експресію образу, моделювання форми, ефекти перспективи (зокрема, повітряної), а також слугує допоміжним засобом конструктивного аналізу форми. Лінія може бути перервною та неперервною, прямою та ламаною, монохромною та кольоровою, товстою і тонкою, похилою і прямовисною тощо. Лінія є найбільш раннім видом зображення [51, с. 73].

У нарисі «Амстердам» художника К. Спрінгера ми спостерігаємо, як зображуваний мотив майстер повністю вирішує лінійно, дещо контурно, використовуючи при цьому один олівець (Рис. А.41). Художник вирішив цей начерк так, що при погляді на нього у глядача не виникає бажання ввести туди тон. Лінійне зображення опосередковано виражає реальність. У лінійній графіці зливаються зображення і узагальнення. Але лінію можна використовувати і як узагальнення в роботі, цьому є підтвердження у графічному аркуші Д. Рьоскіна (Рис. А.42), де на першому і другому планах, художник зображає місто лінійно, але з додаванням тону, що надає більшого об'єму будівлям, а третій план він узагальнює, будівлі малюючи лише однією лінією.

Часто лінією позначається кордон об'ємної форми. Об'єкт, зображений лінійно, контурно не тільки несе в собі авторське ставлення, але й демонструє знання художньої грамоти, вміння і навички рисувальника. Лінійна контурна лінія не з'являється спочатку малювання, а як кінцевий результат діяльності, підсумок творчого процесу в самому його кінці. Художники закінчують узагальнюючим контуром роботу, об'єднують в одне ціле систему зіставлень. Це видно у начерку Ван Гога (Рис. А. 44), тут підкреслено та обведено лінією усі основні елементи композиції, люди, міст, навіть лінією намальовано відображення у воді. Зміна товщини лінії – особливий спосіб виразності графіки. В цілому лінія є потужним виразним засобом, що у зміні пластики, характеру, динаміки дозволяє відтворювати як формальні, так і емоційні аспекти.

Групи взаємодіючих ліній (рисок) в графіці називаються штрихом. Штрих – риска, що виконується одним рухом руки і є складовою частиною певної лінійно-зображувальної системи. Штрих – основний найпростіший елемент техніки малювання. Головне його призначення – різницею у напрямках, абрисах та характері брати участь у передачі об'ємно-пластичних та просторових властивостей зображуваного. Значення штриху особливо важливе в офорті та малюнку пером [33, с. 212].

Якщо лінія може мати самостійне значення, штрих використовується лише в сукупності з іншими штрихами. Зокрема у згаданій роботі В. Ван Гога (Рис. А. 44) відображається суть групового штрихування, тобто видно як штрихуючи олівцем художник виконав задачу тонального та плямового рішення. Штрих у графіці необхідний для передачі тонального стану зображення. Об'єм і глибина простору також можуть бути передані штрихуванням. Фактура об'єкта, особливості світловідбивання – це тональний, штриховий малюнок.

Як похідна від лінійного малювання, штрих може нести в собі всі особливості емоційної виразності лінії. Таким динамічним і жвавим штрихом користувався К. Піссаро, який відомий в основному, як живописець імпресіонізму, але встиг зробити немало графічних робіт за своє життя, серед яких є і міські пейзажі. У літографії (Рис. А.43) художник використовує живий, експресивний штрих.

Штриховий малюнок, на відміну від лінійного, має в своєму арсеналі засобом тону сформовану пляму. Графічна пляма – самостійний елемент графіки, який може взаємодіяти з лінією і точкою, доповнюючи зображення. Але цей засіб має свої зображальні особливості і може формувати свій образотворчий ряд. Угруповання точок і ліній створює пляму. В образотворчому мистецтві застосований даний термін, який визначає сформовану різними образотворчими засобами масу, що має форму, тон, колір, силует, фактуру. Плямова графіка більш активно впливає на глядача, ніж лінійна, за рахунок більшої контрастності. Пляма може плоско розташовуватися на папері, бути абсолютно чорною, двомірною, в цьому випадку основна емоційна роль відводиться силуету, пластиці. Такий виражальний засіб ми можемо побачити у графічних роботах В. Ван Гога (Рис. А.45).

Пляма – важливий засіб виразності пластичних мистецтв, місце поверхні зображення, що вирізняється за тоном або кольором від інших частин поверхні; є базовим елементом техніки рисування. Пляма виявляє зображувальні можливості площини. Поєднання різних за конфігурацією плям обумовлює характер форми [51, с. 73]. Такий емоційно-виразний засіб плями використав у

своїй графічній роботі І.Є. Рєпін (Рис. А. 48). Не дивлячись на те, що лінія грає у цій роботі не останню роль, все ж таки домінуючою є пляма. Вона сформована завдяки жирній лінії, художник розтирав її таким чином, щоб утворилися цікаві за візуальною фактурою плями, що мають свій настрій. Тон плями майстер використовує щоб показати повітряну перспективу та відділити головне від другорядного.

Тон плями має велике значення. Чим контрастніші відносини фону і елементу, тим виразніше сприймається зображення. Однак система контрастів залежить від образного завдання і логіки побудови зображення. Графічна пляма часто використовується в комбінаціях з іншими образотворчими засобами, лініями і крапками. Ми бачимо, як на роботі Р.П. Бонінгтона (Рис. А. 47), художник використовуючи штрих, лінію, крапку у сполученні з графічною плямою, добивається контрасту у зображенні міського пейзажу в поєднанні з тоном аркушу. Взаємодія засобів здатна створити складні графічні виразні твори.

Крапка – найпростіший виражальний засіб. Теоретично вона не має розмірів, практично – це пляма щонайменшого розміру та різних форм. Сукупність крапок може утворювати лінію або риску, штрих, пляму різноманітних тональностей та фактур, орнаментальний ряд, раппорт тощо [33, с. 89]. Лінія з крапкою є співзвучною у роботі В. Ван Гога (Рис. А.46), адже акценти на передньому плані проставлені саме крапкою, та й взагалі її можна знайти всюди, судячи з вищесказаного, лінія утворюється завдяки сукупності крапок, тому з поміж інших крапку можна назвати підтримуючим виражальним засобом у графіці.

Крапка – це маленька кругла пляма. Один з перших параметрів об'єкту - це розмір, найбільш важливий для графіки. Маючи мінімальні можливості, цей елемент, змінюючи розмір, колір, форму, фактуру, здатний змінити сприйняття, внести новий зміст, настрій, образ. Зразком у використанні крапки можна вважати багатьох художників, але вказуючи конкретно на крапку, як на виражальний засіб, її можна спостерігати у роботах Г. Рейлтона (Рис. А.49), де вона грає роль

допоміжного виражального засобу, адже слугує, як доповнення до штриха та лінії, мелькаючи у роботі.

Саме крапку можна побачити на прикладі пуантилізму у Поля Сіньяка. Завдяки розставленій безлічі крапок, він добивається у картині «Бриг» тональної плями (Рис. А.51). Видно, як художник у міру віддаленості то розкидає крапки, то навпаки згущує їх для конкретизації об'єкта. Такий спосіб зустрічається часто у графічних роботах, але він є трудомістким та копітким, що забирає багато часу на створення одного рисунку. Загалом це цікаво виглядає, тому такий виражальний засіб має право на існування у графіці.

У чорно-білій графіці художники, що працюють з пером і тушшю, такий елемент композиції, як колір, зазвичай не застосовують. Однак може виникнути бажання урізноманітнити малюнок кольоровими чорнилом або фарбами.

Зупинимось тільки на конкретному застосуванні в графічній роботі законів колориту і колірної гармонії. Вони відображені у роботі Р.Ф. Альта (Рис. А.52). Графічна робота написана акварельними фарбами на аркуші є зразком того, як композиційної цілісності можна домогтися, якщо об'єднати світлом, тоном та кольором всі частини твору. Художник обирає де буде розташовано головне, щоб відмовитися від другорядних деталей, приглушити відволікаючі від головного контрасти. Разом з тим робота є виваженою та стриманою, адже автор застосував тепло-холодні відтінки та дещо монохромні кольори, що прийнятно для такого статичного мотиву. Колір у графіці відрізняється від застосування кольору в живописі більшою умовністю і певною обмеженістю колірних поєднань і виконує здебільшого декоративну функцію.

Колір в графіці підсилює емоційне сприйняття твору, дозволяє збагатити композиційну будову творчої роботи, навіть колористично з'єднати її з інтер'єрним простором. Тому положення теорії колориту, написані для живопису в загальних рисах, дієві і в графіці. Зокрема теплохолоднісний контраст можемо бачити у

акварельній роботі Й.Х. Вейсенбрух (Рис. А.50). Колір в даному пейзажі виявляє стан у пейзажі задля кращої виразності та цілісності зображуваного.

Глибина образу у графіці часто досягається економією і концентрацією художніх засобів, або навпаки використанням їх у змішаній техніці, як у роботі П.Сіньяка (Рис. А.37). Варто зазначити, що виразні засоби графіки варто розглядати окремо для теоретичного дослідження. У мистецькій практиці зазвичай художники використовують їх у різноманітних комбінаціях, досягаючи максимальної художньої виразності задля розкриття образу.

Висновки до Розділу 1

Розвиток мистецтва графіки в Європі визначався не тільки художніми стилістичними тенденціями, але і технологічними новаціями, соціокультурним контекстом та впливом інших областей мистецтва. Від допоміжного засобу графічний твір набув самостійного значення, озброївся широким арсеналом матеріалів і технічних засобів, які здатні вирішувати широке коло художніх задач.

Узагальнюючи досліджений матеріал можна виділити певні етапи розвитку європейської графіки.

- Початковий період: Середньовіччя (V-XIV ст.): перші приклади графічного мистецтва включають ілюмінації рукописів, де художники використовували перо та чорнило для створення зображень; це також був час зародження гравюри на дереві.

- Відродження (XIV-XVII ст.): у цей період виникли нові техніки графіки, такі як гравюра на міді та акватинта. Художники, такі як А. Дюрер, здійснили значний внесок у розвиток цього мистецтва.

- Новий час (XVII-XIX ст.): Художники стали використовувати графіку для створення образів величезної емоційної сили. Гравюра залишалася популярною, але

з'явилися інші техніки, такі як меццо-тинто, акватинта та літографія. Цей період відзначався також інтересом до графічного мистецтва як засобу самовираження.

- Новітній час (з ХХ ст.): Графіка стала важливим засобом вираження експериментальних ідей. Розвиток друкарських технологій і поширення графічного дизайну привели до створення афіш, книжкового дизайну та ілюстрацій, що стали важливою частиною візуальної культури.

Техніки та матеріали графіки є ключовими елементами, які визначають характер і виразність художнього твору. Їхнє використання дозволяє створювати унікальні та виразні твори мистецтва, виражаючи індивідуальність автора. Вони не лише визначають вигляд та характер роботи, але і впливають на спосіб передачі ідеї художника, його почуттів і образності твору.

Виразні засоби графіки є елементами, які художники використовують для передачі своїх ідей, почуттів і концепцій у мистецькому творі. До провідних засобів слід віднести лінію, штрих, пляму, крапку, до другорядних - колір, фактуру тощо.

РОЗДІЛ 2.

ВИКОРИСТАННЯ ВИРАЗНИХ ЗАСОБІВ ГРАФІКИ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

2.1. обґрунтування ідеї та формування задуму міні-серії графічних творів

Апробація наших теоретичних напрацювань щодо специфіки мистецтва графіки, особливостей її виразних засобів, художньо-образних можливостей графічних технік та матеріалів полягає у розробці графічних творів, у яких можна реалізувати творчий задум шляхом відбору та використання певних виразних засобів.

Нами було прийнято рішення вирішити згадані задачі на матеріалі створення графічних пейзажів. Адже пейзаж в українському мистецтві відбиває головні ознаки національної ментальності та етнопсихології – гармонійне світовідчуття та генетичний оптимізм спрямовані, здебільшого, показати красу рідного краю.

У виконанні творів міського пейзажу серед пошукового матеріалу вибір правильної композиції в них займає одне з найважливіших місць. Композиція в основному визначає і задум пейзажу. Адже усі художники перед тим як написати чи то намалювати картину, перш за все створюють багато замальовок, начерків, ескізів, шукаючи різні варіанти вдалого композиційного рішення. Так як рисунок складає основу мистецтва графіки, необхідними у створенні мистецького твору є його виражальні засоби. За допомогою них і створюється зображення.

Композиція – спосіб організації, об'єднання різних елементів у творі [52, с. 31]. Ці елементи – колір, тон, фактура, розмір, форма і положення зображуваного предмета тощо. Психологічна структура процесу художньої діяльності є поетапною та виглядає приблизно так:

- виникнення художньої ідеї (постановка завдань з утіленням ідеї та їх реалізація);
- зародження й формування задуму;

- розробка задуму з утіленням в ескізах;
- матеріалізація задуму.

Особливу важливість для нас у композиційному процесі становить ланка «ідея – задум». Художня ідея – (грец. *idea* – поняття, уявлення) – одна з основних складових художнього твору, його провідний цілісний глибинний смисл, Ідея відображається у художньому образі, темі, сюжеті, мотиві та у всіх елементах художньої форми – композиційному та колористичному рішенні. Художня ідея набуває конкретності в процесі виконання художнього твору, пізнання художником дійсності, істини та краси [51, с.10].

Процес вивчення, осмислення ідеї передує подальшому розв’язанню художньо-композиційних завдань. Тільки в цей час відбувається попереднє «прогнозування». Його сутність полягає в тому, що шляхом актуалізації набутого матеріалу, життєвого досвіду, образів сприйняття, художня ідея спростовано включається в ще невизначену «конструкцію», у середовище цього матеріалу й цим самим здійснює «чорнову прикидку» [52].

Ідея нашої графічної міні-серії полягала у виконанні трьох графічних творів з використанням і поєднанням різних технік та з акцентом на різні виразні засоби графіки, щоб обґрунтувати ефективність їх застосування у побудові художнього образу.

Спосіб вираження ідеї твору та відповідно до неї розташування, поєднання окремих частин (форм) – усе це становить сутність композиції. Саме ідея, зміст вибирає собі формат, пропорції й розмір зображувального твору. Конструктивна ідея підказує місце сюжетно-композиційного центру, в якому зосереджується головне в зображенні [52, с. 32].

Створення художнього твору це складний та іноді непередбачуваний процес. Він вимагає не тільки уміння відтворити творчу ідею, а й і донести як смисловий, так і символічний контекст задуму. Ідея – це перше що з’являється, вона може змінюватися, доповнюватися, переосмислюватися. Надихнутися на ідею свого

твору митець може в будь-який момент [37]. Пошук мотивів для практичної частини кваліфікаційної роботи базувався на відборі різних за характером ландшафту, мас, ритмів тощо ділянок міста Кривий Ріг.

Нові місця, нові враження – все це зумовлюється натхненням і прагненням знайти своє бачення роботи в графічній мові. Нова робота розпочинається з безпосереднього візуального знайомства з вибраним місцем. Це припускає виїзд на об'єкт і виконання ескізних замальовок усіх необхідних для композиції елементів, з дотриманням пропорцій і основних співвідношень (Рис. Б.3). Ескізи, замальовки, фотоматеріал доповнювали і наближали той час, коли можна сформулювати повноцінну композиційну модель того, що хочеться відтворити в своїй серії. Ескізні замальовки використовуються для виконання графічної роботи, які можна назвати першими кроками для повноцінного створення картону (Рис. Б.1, Б.4).

Деяка кількість графічних ескізів була створена за допомогою власних уявлень, на основі раніше набутого досвіду спостереження та відтворення природи. Робота над пейзажами почалась з відбору найцікавіших і водночас найзрозуміліших мотивів серед інших (Рис. Б.2).

Кривий Ріг – промислове місто зі своїм неповторним обличчям. Йому притаманні широкі ландшафти степової України з характерними силуетами індустріальних об'єктів, невеличкі напівсільські затишні забудови та сучасні житлові квартали. У процесі відбору натурального матеріалу було прийняте рішення зупинитись на таких мотивах:

- відкрита ділянки з далекими промисловими об'єктами;
- провулок старого району з забудовою середини ХХ століття;
- динамічна сучасна вулиця.

Дуже важливо відмітити задачі, котрі будуть вирішуватись в етюдах та начерках до оригіналу у кваліфікаційній роботі. Серед них є вирішення плановості, застосування лінійної та повітряної перспективи, основні відносини тонів землі та неба, правдиве відтворення природних об'єктів (рослинного світу), особливості

природного освітлення, з'ясування формату роботи. У роботі над ескізами до пейзажу є можливість постійного порівнювання з природою (у тому числі за власним пошуковим матеріалом), що дозволяє уникнути багатьох помилок.

Композиційне рішення пов'язане із визначенням композиційного центру та узгодження його з іншими елементами зображення. Також необхідно звернути увагу на масштабність співвідношень частин композиції. Якщо знайдений композиційний центр буде замалим по відношенню до другорядних частин, то увага глядача буде звернена на деталі, й суть пейзажу не прочитається. Тому треба відпрацьовувати композиційні та змістові центри.

Роблячи ескізи, начерки і замальовки міського пейзажу, ми поступово розуміємо як повинна виглядати сама серія, якими матеріалами вона буде використовуватися, на якому папері. Поступово вирішується який мотив буде головний, який другорядний (Рис. Б.5, Б.6).

Мета графічної пейзажу – досягнення єдності форми і змісту, тобто створення за допомогою зображуваної форми адекватної композиції, яку ми прагнемо відтворити. Різні митці можуть у своїй творчості звертатися до одного й того самого об'єкта, але трансформований він буде через суб'єктивне світосприймання.

2.2. Узгодження композиції та створення картонів графічних пейзажів

Образотворче мистецтво, його види і жанри виникли завдяки зоровому сприйняттю, уяві і фантазії їх творців. Проте, особливо важливе в передачі образів використання ними певних матеріалів і застосування відповідних технік. Часто не тільки вміння, а вже сам матеріал диктує техніку виконання і процес створення твору мистецтва [8, с. 65] .

При створенні серії графічних робіт ми відштовхувалися від лінійного малюнка та тонового розбору плям, оскільки у графіці в основі лежать лінія, контраст чорного і білого. Істотною і характерною ознакою правильної

послідовності роботи в графіці слід вважати лаконізм, простоту і ясність образотворчої мови.

Провідним композиційним законом, на якому базуються наші композиції є закон цілісності і єдності. Він утілювався в принципах рівноваги, збалансованості, симетрії, асиметрії, повторюваності, ритму, співмірності, пропорціональності співвідношень. Тобто необхідно при роботі над поставленим завданням враховувати закономірності композиції графічного сюжету. Урівноваженість і стійкість композиції – необхідні елементи цілісності, але не тільки. На цілісне сприйняття композиції впливає так само і графічне оформлення, і характер виявлення композиційних елементів. Головні елементи композиції необхідно виділяти за рахунок відповідних виразних засобів і технічних прийомів.

Після вибору остаточного варіанту композиції, починається робота над картоном. Розробку картону можна віднести до розробки композиції, яка носить детальний характер. В образотворчому мистецтві картон – це підготовчий малюнок, виконаний на щільному папері, який і слугує живописцю основою для перенесення на стіну, на дошку, на скло [44].

Вибір формату був продиктований самим жанром у якому буде виконаний твір, адже пейзаж як правило передбачає певну панорамність, тому доцільно застосувати саме такий статичний формат. Картон є обов'язковим етапом при створенні художнього твору, адже він набагато полегшує технічні труднощі подальшої будови й організації твору. Важливо відзначити, що він є синтезуючою, завершальною формою на базі фрескізів, замальовок для вирішення композиції, та графічних малюнків з натури що виступають великою підготовчою базою до створення будь-якого графічного чи живописного твору.

Композиція ескізу переноситься на картон у збільшеному масштабі і в тонких лініях, з дотриманням пропорцій елементів і співвідношення масштабів їх зображень, які були визначені в ескізному варіанті. Початкове малювання в тонких лініях потрібне для подальшого графічного удосконалення. Ця техніка дозволяє з

мінімальним збитком для якості роботи виправити можливі помилки і недоліки композиції, які можуть виникнути при збільшенні масштабу (Рис. А.7.).

У картоні було вирішено точку зору, що є важливим фактором побудови композицій, та відстань до предметів, усіх елементів зображення з застосуванням повітряної перспективи. Точка зору може бути вибраною власне художником, й у даній кваліфікаційній роботі вона є середньою.

Працюючи над картонами, ми намагались вірно передати відстань, дистанцію між окремими елементами у роботах, правильно співвідносячи їх один до одного з урахуванням власних розмірів та перспективи. За мету було поставлено використання такого композиційного засобу як ритм. Ритм у картині відображає чергування вертикальних та горизонтальних елементів роботи, створюючи при цьому певну динаміку композиції, рух. Пластичність ритму дає можливість гармонійного та цікавого відтворення дійсності. Організація ритмів у композиції створює внутрішній рух та динаміку твору.

Закономірність, на якій заснований ритм, виражається в поступових кількісних змінах у ряді чергування елементів – у наростанні або віддаленні об'єктів, у згущуванні або розрідженні структури, чергуванні плям та напрямків. Таким чином, ритм народжується у закономірній зміні порядку. Для картонів до даної кваліфікаційної роботи вирішення композиційних ритмів є завданням надзвичайно важливим, адже пейзаж характеризується багатоплановістю та використанням стафажів й архітектурних елементів.

Велике значення при роботі над картоном приділяється контрастам, які рухомою силою та надають усьому твору динаміку. Особливу увагу також було звернено на вирішення рівноваги у картоні. Урівноважене розміщення елементів у композиції відповідає зоровому сприйняттю дійсності. В роботі ми також використовували принцип трикомпонентності щодо тональності (наявність світлих, середніх та темних тонів). Він надає більшій виразності композиції, як стає детальнішою, живішою.

У картоні використовується такі виразні засоби як лінія, яка є основною, та пляма. Матеріалами до картону є графічне вугілля, соус, сепія. Вибір саме таких матеріалів зовсім не випадковий, а продиктований зручністю і швидкістю їх нанесення, затирання та розтушовування.

Лінії не повинні бути однакові, цього треба уникати, щоб робота значилась живою і була насичена цікавими графічними елементами, щоб потім можна було перенести вдалі місця на оригінал. Елементи зображувані на першому плані доповнюються і насичуються лініями та декоративними моментами, ті що знаходяться в композиційному центрі, не лише стають більш вираженими, але і здобувають більш яскравіші, цікаві насиченні місця.

Чернові варіанти картону переносяться на чистовий аркуш за допомогою світлового столу або копіювального паперу. Перенос – це не механічний процес, а в першу чергу творча робота, де можливо ще підкорегувати графічні деталі, додати більше акцентів тощо.

2.3. Виразні засоби та матеріали графіки у створенні художнього образу

Активну роль в графіці грають фактура матеріалів, специфіка графічної техніки і прийомів. Композиційно ми визначили художню розробку теми, в якій ґрунтувались на вже наявній теоретичній розробці і готових матеріалах. Після виконання підготовчого матеріалу та картону, приступаємо безпосередньо до роботи над графічною серією, послідовно виконуючи стандартні етапи над роботою з графічним малюнком. Перший етап - це перенесення лінійних малюнків з картону на оригінал (Рис. А.7).

Другий етап – це тоновий розбір загальних плям, в нашій роботі папір обрано білий для можливості ефективного використання прозорих плям. (Рис. А.9). Тому ми починали ведення робіт з майбутніх самих темних плям узагальнено.

Третій етап – це детальна проробка тонових і світлових плям, використовуючи різну техніку штриха та різноманітні графічні матеріали. Детальне опрацювання починається від композиційного центру. Робота повинна йти по всій площині, враховуючи композиційну плановість. Протягом виконання даного етапу необхідно постійно відходити від роботи для цілісного сприйняття формату і взаємодії композиційних елементів у ньому.

Знаходження тональних відношень вимагає ретельного тонального розбору. Розуміння того, що тон в природі є ступенем освітленості різних поверхонь форми, а в деякому разі ми самі повинні задавати його. На цьому етапі необхідно визначити найсвітліші і найтемніші місця, і як краще в серії вони будуть поєднуватися.

Четвертий етап – узагальнення деталей та розстановка акцентів композиції у кожній роботі серії. Важливо звернути увагу на виділення композиційного центру. Для того, щоб створювані графічні образи були дієві, потрібно дотриматися відповідності між їх змістом і формою втілення. В роботі над оригіналом з'являються нові можливості використання виразних засобів графіки – до цього спонукає і сам розмір роботи, нові думки, що виникають у творчому процесі, іноді наштовхують на нове переосмислення самого ескізу.

Відповідно до окреслених художніх задач було здійснено відбір технік та провідних виразних засобів до кожного з аркушів міні-серії. Зокрема для роботи «Індустріальні обрії» (Рис. А.8) було вирішено використати сепію з акварельною підкладкою. Образний задум полягав у передачі спокійного степового простору за яким помітні характерні силуети шахт. Для підсилення контрасту природних та рукотворних об'єктів у композицію введені опори ліній електромережі. Зазначені споруди також мають композиційне навантаження, створюючи контраст вертикальних напрямів до горизонталей ландшафту.

Провідними виразними засобами роботи стали плями та штрихи, а технічними прийомами відповідно штрихування та заливки пензлем. У якості допоміжного виразного засобу використано колір, а саме – теплий коричневий

колорит. Застосування теплої кольорової гами та пом'якшених тональних контрастів дозволяє передати відчуття спокійного вечірнього стану.

Для роботи «Старий квартал» (Рис. А.10) ми використали поєднання лінійних і штрихових елементів в техніці туш перо із кольоровою акварельною підкладкою. Пластична ідея твору полягала у відтворенні атмосфери старого кварталу через ритм архітектурних елементів, у першу чергу – ситуети засніжених дахів з димарями. Для поживлення та урівноваження композиції до неї уведено елементи транспорту та стафажні фігури.

Основними виразними засобами цього аркушу можна назвати лінії, штрихи та колір. У даному випадку колір виконує здебільшого декоративну функцію, надаючи індивідуальності архітектурним масам. Перові лінії підкреслюють штучну чіткість будівель. Натомість дещо неохаяна, вільна штриховка допомагає передати невимушеність рослинних елементів та фактури старих зношених міських поверхонь.

У графічному творі «Осінній ранок» (Рис. А.11) в якості матеріалу ми вирішили обмежитись вугіллям, використовуючи різні прийоми роботи цим матеріалом. Художня задача полягала у передачі атмосфери початку дня пізньої осені, коли вулиця оживає першими автомобілями та фігурами людей, що поспішають на роботу. Похмурий, майже позачасовий стан, досягається за рахунок зниження тональних контрастів, а ефект глибини простору – засобами світлоповітряної перспективи.

Головними виразними засобами згаданого твору було обрано штрихи (від дрібних та рівномірних на архітектурних елементах – до грубих і динамічних на забрудненій дорозі та деревах) та плями, що виконані прийомом розтушовування і дозволяють у своїй розмитості узагальнити дальній план. Робота вибудована на контрасті горизонталі дороги та притаманних міському пейзажеві вертикальних ритмів споруд, рослин та фігур.

Для надання графічної композиції завершеного вигляду потрібні паспорту та рама, яка підкреслить та об'єднає серію робіт. Слід пам'ятати, що рама, як і паспорту, не повинні відволікати на себе багато уваги, а навпаки повинні підкреслюватися цілісність графічного малюнку.

Висновки до Розділу 2

Проблема пошуків ідеї художнього змісту завжди гальмувала творчий процес при розробці творів мистецтва, але вона також давала час на пошук того самого змісту, власного бачення, що якнайкраще розкриє задум митця. Процес роботи повинен постійно супроводжуватись композиційними пошуками загального вирішення задуму і відбором адекватних виразних засобів графіки, що допомагають вирішити конкретні художньо-образні задачі. Аналізуючи виразні засоби, за допомогою яких виконується графічний твір, ми доходимо висновку, що лаконізм, простота і ясність образотворчої мови – це головні чинники якісної і цілісної роботи.

Будь-який художній твір перш за все починається з пошуку правильного композиційного рішення. Композиція є головною художньою формою твору мистецтва. Рівень композиційної культури художника характеризується сукупністю композиційних прийомів і засобів, якими він володіє.

Виконання роботи поетапно допомагає вдосконалити художній зміст, поступово його доповнювати і надавати образного звучання роботам. Свідомий відбір технік та виразних засобів графіки дозволяє ефективно реалізовувати творчий задум. Можна з упевненістю сказати, що графічний пейзаж залишається популярним не тільки як мотив в самому зображенні, а й як змога використовувати і вдосконалювати різні прийоми роботи графічними матеріалами у власній художній практиці.

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ГРАФІЧНИХ ТВОРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

3.1 Розвиток графічних здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва

Виховання учнів засобами образотворчого мистецтва було, є і завжди буде актуальним. Воно є тим неподільним комплексом позитивних емоцій, який безпосередньо впливає на всі аспекти виховного, культурного, морального та естетичного становлення особистості учня, а також напрямом роботи для всіх педагогічних працівників, адже за допомогою засобів мистецтва формується культурний пласт нації. Виховний вплив інших форм суспільної свідомості не має такого широкого спектра дії на особистість як мистецтво [25].

В умовах фундаментальних перетворень, що відбуваються у нашій державі, творчість перестає бути характеристикою окремих особистостей, вона виступає обов'язковим атрибутом будь-якого виду трудової діяльності людини при оптимальній її реалізації [15, с.4]. Протягом останніх десятиліть в сучасній мистецькій освіті – зарубіжній і вітчизняній – методи ознайомлення дітей зі світовою та національною художньою спадщиною набули значних змін. Участь школярів у мистецько-культурних проектах і заходах різного рівня, спонукає виражати своє ставлення до мистецтва та довколишнього світу й активно проявляти себе в мистецькій діяльності та розвитку власних творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва в своїх художніх творах.

Художні твори несуть у собі величезний пласт культури людства, пізнаючи їх, дитина набуває художнього досвіду, сконцентрованого в цих творах, соціалізується, збагачує себе як особистість. Сприймання художніх творів рекомендується з молодшого віку: розпочинати краще з графіки, в якій основними засобами творення образу виступають лінії, плями, штрихи,

світлотіньові плями, а їх лаконічність і простота дозволяють дитині розуміти сюжет [40].

У навчанні учнів початкових класів основам образотворчого мистецтва важливе місце займає проблема розвитку графічних здібностей. А вирішити її можна завдяки використанню інтерактивних форм і методів навчання, проведенню уроків серед природи (на пленері), застосуванню на уроках та в гуртковій роботі інноваційних художньо-педагогічних технологій й нетрадиційних художніх технік.

З віком завдання ускладнюється: від впізнавання знайомих предметів в ілюстрації, ознайомлення з виражальними засобами та варіантами зображення їх рішення, до визначення характеру художніх образів, сюжетної лінії. Розвиток графічних здібностей засобами образотворчого мистецтва можливий тільки шляхом спеціального навчання, в процесі якого відбувається оволодіння відповідними знаннями з даного виду образотворчого мистецтва та вміннями його використовувати в своїй графічній роботі.

Таке навчання полягає в зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, даних на уроках, використання художніх умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях творчої діяльності. Розвиток графічних здібностей можливий тільки в процесі засвоєння і практичного застосування спеціальних знань, умінь і навичок.

Серед багатьох функцій дитячої образотворчої діяльності слід відзначити розвиваючу функцію – малюнок завжди відтворює рівень розвитку почуттів, уяви, інтелекту, уваги, пам'яті, креативності дитини [25, с. 180]. Образотворче мистецтво відповідає за формування художніх умінь і навичок в яких як фундамент стоять графічні здібності. В свою чергу графічні здібності найкраще розвиваються, якщо добре розвинений зоровий аналізатор, який забезпечує в процесі художньої діяльності сприйняття пропорцій, особливостей об'ємної і пласкої форми, напряду ліній, просторових відношень предметів, світлотіньових відношень, ритму, навіть

кольору, гармонічності тону і кольору, перспективних скорочень об'ємних предметів, руху.

У старшому та молодшому віці школярі інтенсивно пізнають навколишній світ, активно відкривають його для себе й себе в ньому. І дуже важливо на уроках образотворчого мистецтва допомогти реалізувати свої вміння через творчість, а саме – через графічні твори. На кожному уроці образотворчого мистецтва потрібно знайомити учнів з художніми творами даного виду мистецтва, вчити їх "читати" твори мистецтва, тобто бачити за допомогою яких виразних засобів виразності художник передав особливості тієї чи іншої пори року, настроїв та характер людини, об'єм предметів тощо.

В свою чергу опанування різними художніми матеріалами графіки, допоможуть опанувати мову образотворчого мистецтва. В художній творчості домінантним бажанням є самовиразитися, тому поступово набуті вміння й навички стають основою для елементарних проявів художньої творчості в роботі школяра.

3.2. Методичні проблеми опанування виразних засобів графіки на уроках образотворчого мистецтва

Порівнюючи уроки образотворчого мистецтва у початкових і середніх класах, треба відмітити, що в середніх класах учні вже мають знання щодо специфіки видів образотворчого мистецтва та їх жанрів. Але під час проходження педагогічної практики у школі ми спостерігали певні утруднення щодо опанування учнями основ образотворчої грамоти та стикались зі складнощами щодо методики викладання образотворчого мистецтва.

Зокрема вчителі зіштовхуються на перших етапах викладання графіки із тим, що учень працює безсистемно, не організовано, просто може бездумно малювати те, що показує вчитель на дошці чи за зразками даної теми. Він не розуміє з чого починати, де шукати свою творчу ідею. Саме вчитель повинен підвести учня до

творчого процесу, але це стосується молодших класів, учні ж середніх класів самі, здебільшого, до цього приходять у своїх творчих надбаннях.

Найчастіше на початку навчання учні приділяють надмірну увагу деталям і всіляко намагаються ретельніше їх опрацювати, що не кращим чином позначається на кінцевому результаті та на малюнку в цілому. Робота виходить в ліпшому разі незакомпонованою, і з відсутність взаємозв'язку деталей із загальними формами, а іноді не відповідає меті та завданням уроку.

Але учням на початковому етапі вивчення мистецтва графіки ще складно відокремити часткове від загального, виразні засоби не використовуються усвідомлено й ефективно, прагнення учня скоріше завершити роботу відволікає від розуміння мети і завдання уроку. До того ж невдалий результат може негативно позначитися на їх мотивації до малювання, що призведе до уповільнення розвитку графічних навичок.

Тому на перших етапах краще спонукати учнів вести роботу за певним планом, що заздалегідь вибудований вчителем. Розчленування процесу виконання графічного твору на його логічні етапи допомагає зрозуміти поставлені завдання, дисциплінує увагу і систематизує роботу як в молодших класах так і в середніх. Учні роз'яснюється заздалегідь, які конкретні завдання вирішуються на кожному етапі малюнка, також вказується приблизний час виконання кожного завдання

Учні початкових класів надається уявлення про графіку як вид образотворчого мистецтва. Відбувається ознайомлення з основними ознаками та виразними засобами графіки, з художніми матеріалами та інструментами. Учні починають використовувати мову графіки відповідно до свого творчого задуму, зокрема вчать передавати фактуру, характер силуетної форми предмета через розробку її фрагмента (лініями, штрихами, крапками, плямами та їх сполученням).

Першочерговим завданням уроку за таких умов є з'ясування особливостей мистецтва графіки та її виразальних можливостей. По ходу роботи на уроках

школярі починають розуміти для самих себе, яке значення має мистецтво в житті кожного з нас.

Системно і послідовно вибудована методика проведення уроків з тематики графічного мистецтва допомагає вдосконалювати творчі графічні компетентності як учнів, так і самого вчителя. А подальша робота з виконання графічних творів допомагає застосовувати здобуті знання та навички. Учні ведуть більш сміливу практичну діяльність в царині образотворчості, свідомо опановують прийоми роботи з графічних матеріалами і не бояться експериментувати з виразними засобами графіки. Уроки передбачають організацію процесу формування навичок самостійної роботи, емоційно-ціннісного ставлення до самого себе й оточення [8, с.11].

Образотворче мистецтво в загальноосвітній школі не повинно обмежуватися найвими дитячими малюнками. Навчання слід будувати так, щоб учні створювали грамотне зображення. А це вимагає застосування законів перспективи, дотримання законів світлотіні, кольорознавства, правильного розуміння особливостей будови предметів, використання різних матеріалів і прийомів малювання. Малювання ручкою буде цікавим для учнів будь-якого класу. Перше знайомство з елементами графіки – лінією й штрихом відбувається вже в початковій школі. Учні опановують способи зображати свій настрій у лінійному малюнку, навчаються бачити лінії в природі. Починаючи з 5 класу учнів можна познайомити з можливостями туші, ручки. Малювання ручкою є чудовою школою розвитку спостережливості, уваги.

У своїх малюнках учень, пізнаючи світ, прагне до його правдоподібного зображення. І з віком це прагнення підсилюється. Перший критичний момент настає при переході в середні класи, коли інтерес до малювання починає згасати. Для підтримки мотивації до образотворчої діяльності можна використовувати роботу за заданою схемою або зразком за умови, що учні завершують свої роботи доповненням авторських деталей. Послідовно розвиваючи візуальне мислення, вони вже здатні вільно маніпулювати зоровими образами, створюючи самостійні

твори. Другий критичний період настає, коли школярі починають соромитися проявляти себе в малюнку. Щоб уникнути подібні прояви, слід демонструвати класичні шедеври і дозволяти копіювати картини відомих художників. Уміння розглянути і відтворити зображення – необхідна умова для розвитку зорово-моторної координації.

3.3. Методична розробка з організації уроків образотворчого мистецтва

Методика – це сукупність накопиченого досвіду, нові підходи, і пошук засобів духовного та емоційного розвитку учнів, так і самого вчителя. Урок образотворчого мистецтва – особливий, і вимоги до нього особливі – він має будуватися за законами мистецтва. А мистецтво зумовлює передусім духовне спілкування. Урок образотворчого мистецтва немислимий без створення атмосфери зацікавленості.

Орієнтація на інноваційний педагогічний процес скеровує педагога на оновлення, удосконалення змісту, засобів, форм та методів навчання через новітні комп'ютерні технології, що так стрімко розвиваються в нашому житті і житті молоді. Це є потужним інструментом отримання найрізноманітнішої інформації, в яких теж можна використовувати виразні засоби графіки, які вивчаються у традиційних техніках. В освітній галузі, комп'ютерні технології, стали ефективним засобом реалізації принципів науковості, систематичності, послідовності, наочності та доступності як для вчителя так і для учнів. Дотримання цих принципів під час пояснення нової теми та самостійного навчання підвищує інтерес до навчання та його ефективність, сприяє оволодінню новими прийомами і техніками зображення через графічну мову в комп'ютерних програмах.

На уроці ми пропонуємо використовувати популярний прийом ознайомлення учня з графічною технікою та її використанням художниками в своїй роботі. Наприклад, використання репродукцій допомагає учневі сприймати зорovo певну графічну техніку, долучитися до авторської манери й випробувати її у втіленні власного задуму.

Дуже важливим є виконання робіт по пам'яті, що допомагає збагаченню уявлень і знань дітей про навколишній світ, сприяє формуванню задуму своєї майбутньої роботи, а також опануванню конкретних прийомів і засобів графічного зображення. Традиційним методом для супроводу сприймання мистецьких творів є бесіда, питання якої допомагають учням виявляти виразні засоби, якими користувався художник у створенні графічного образу.

Графіка є одним із важливих засобів естетичного виховання в школі, вона налічує чимало зображальних форм: плямографія, силует, гратографія (продряпування), гравюра на картоні тощо. Серед них особливо ефективними і простими для дітей є малюнки олівцями, водяними фарбами та шрифтові роботи [8, с. 33].

Графічні зображення близькі і зрозумілі школярам, оскільки в повсякденному житті і в процесі навчання їм доводиться постійно мати справу з текстами, ілюстраціями в книгах, таблицями, репродукціями. Засноване на малюнку штрихами і лініями, графічне зображення найбільш прийнятне для дитячого сприйняття, адже підкреслює характерні риси об'єктів і опускає другорядні.

Виконуючи запропоновані вчителем графічні вправи, замальовки з натури, по пам'яті і уявленню, учні вчать виділяти суттєві ознаки, форму, будову та взаємовідношення окремих частин в об'єкті, розвивають дрібну моторику рук, окомір.

Для розв'язання завдань з опанування виразних засобів графіки нами розроблено 2 плани-конспекти уроків з образотворчого мистецтва для 4 і 6 класів.

План-конспект уроку для 4 класу.

Тема уроку: "Виразні особливості плями та лінії в композиції "Казкове місто".

Мета: Освітня: дати відомості про особливості плями та лінії; розкривати поняття "лінія як засіб виразності";

Розвивальна: формувати у дітей уміння сприймати, розрізняти й аналізувати характерні риси лінійних форм; розвивати дрібну моторику руки; розвивати творчу уяву та графічні здібності;

Виховна: виховувати естетичне сприйняття навколишнього світу; забезпечувати доброзичливу атмосферу; стимулювати розвиток допитливості.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання:

- репродукції картин відомих художників; зразки робіт; воскові (пастельні) крейди, товсті чорні маркери. проектор, комп'ютер (ноутбук), екран, слайд-шоу.

Структура уроку

1. Організаційна частина (2 хв.)
2. Актуалізація опорних знань (5 хв.)
3. Мотивація навчально-трудової діяльності учнів (1 хв.)
4. Повідомлення теми, мети і завдання уроку (2 хв.)
5. Вивчення нового матеріалу (10 хв.)
6. Узагальнення та систематизація набутих знань, практична робота (20 хв.)
7. Підсумки уроку (5хв.)

I. Організаційний момент:

Підготовка проектору, чергові допомагають підготувати робоче місце.

II. Актуалізація опорних знань:

Сьогодні на уроці ми ознайомимося з мистецтвом графіки та її виразними можливостями, будемо вдосконалювати свої творчі графічні здібності під час виконання художнього твору.

В.: Які, на вашу думку, матеріали та інструменти допоможуть створити малюнок, що складається з ліній? І чи використовуєте ви такі матеріали на уроках, вдома? (Олівці, маркери, ручки, лінійки).

Уміти створювати або виконувати малюнок – це основа будь-якої композиції. Неможливо виконати цікаві графічні або живописні полотна без вміння виконувати малюнок.

III. Мотивація навчально-трудова діяльності учнів:

Свого часу славетний Мікеланджело Буонаротті, відомий італійський художник епохи Відродження, стверджував, що графічний малюнок – "джерело і душа" всіх видів образотворчого мистецтва. Слово " малюнок " ще з дитинства добре відоме кожному з нас. Проте, виявляється, що саме слово "рисунок" прийшло на заміну давньослов'янським словам " знам'я ", "знамення", які означали "створення образу", "креслення" і вказували на спосіб виконання зображення. З XVIII ст. слово "рисунок" стало терміном, що означає зображення як створення образу за допомогою ліній, рисок, штрихів, плям важливих для пізнання предметів: форми, розміру, будови, руху.

IV. Повідомлення теми, мети і завдання уроку:

Тема нашого сьогоднішнього уроку це - виразні особливості плями та лінії, в композиції "Казкове місто". На уроці ми розглянемо особливості плями та лінії; розкриємо поняття "лінія як засіб виразності".

V. Вивчення нового матеріалу:

Для початку ми повинні зрозуміти, що таке графіка. Термін "графіка", що походить з грецької "пишу, малюю", – це вид образотворчого мистецтва. Так само, як і живопис, графіка пов'язана із зображенням на площині: малюнок або відбиток

наноситься, як правило, на аркуш паперу. Лінія, контур, силует в цьому мистецтві відіграють головну роль.

Графіка створюється на площині за допомогою ліній, штрихів, крапок та плям різними графічними матеріалами: олівцем, ручкою, вугіллям, соусом, сангіною. Давайте подивимося, які лінії ми будемо використовувати в роботі: демонстрація різних типів ліній, (хвилясті тверді та зигзагоподібні), товстого шпагату (хвилясті м'які та петлеподібні), рейки (прямі та ламані), і пропоную розглянути ілюстрації (Рис. 3.1).

– Зображення, створене за допомогою ліній, може бути штриховим, контурним і силуетним.

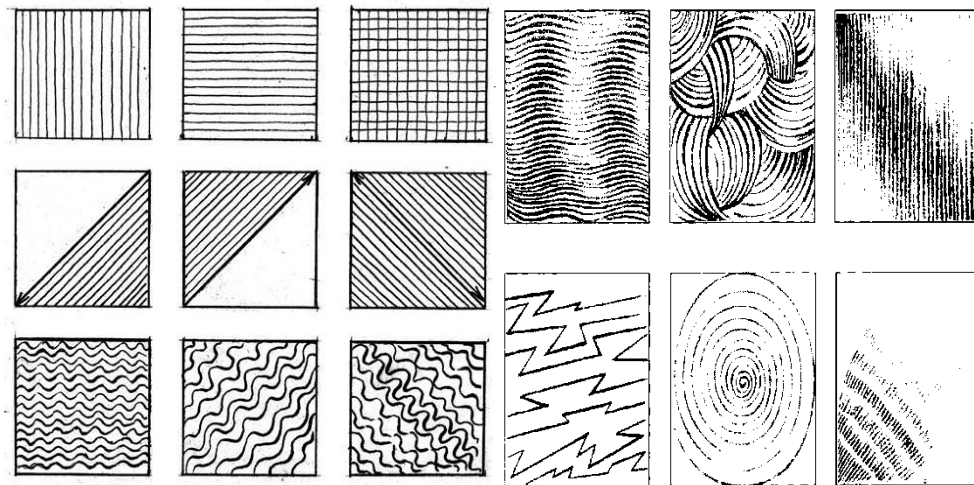

Рис. 3.1. Типи штрихування

Силует - вид графічного зображення. Це площинне однотонне зображення фігур, предметів.

- Штриховий малюнок повністю або частково заповнений лініями.
- Контурний малюнок складається лише з ліній, що розташовані по межі зображення.
- Силуетний малюнок заливається повністю всередині контуру.

VI. Узагальнення та систематизація набутих знань, практична робота:

Після ознайомлення з видами ліній та плям ми використаємо свої знання для створення вигаданого міського пейзажу. Для початку роботи я покажу вам, окремі фрагменти цього світу, з якого ви зробите свою першу графічну роботу.

Тепер, коли ви знаєте, як зображувати окремі деталі композиції пейзажу, залишилося розповісти про те, як намалювати казкове місто цілком. За запропонованим вище принципом на аркуші паперу пропоную спочатку зобразити декілька вулиць та паркові зони зі сферами. Вони можуть бути різного архітектурного та габаритного розміру. Вдалечині зобразимо розмиті силуети висотних будівель. Вуличні стежки можуть переходити в різноманітні геометричні лінії, створювати при цьому повну картину місцевості. Щоб вигляд казкового міста був достовірніший, розташуємо на даху будівель рослини, а саме – квіткові сади з різноманітними фруктовими деревами, декілька прикрас химерної форми та дивакуваті механізми. Краще спочатку зображувати урбаністичну сутність нашого майбутнього казкового містечка. Потім треба зафарбувати фон тіньовою або різнобарвною гаммою фарб, дати їй висохнути. А вже потім намалювати дрібні деталі: людей, тварин, що відобразять та підкреслять особливості життя нашого міста. Тоді малюнок вийде реалістичним і чарівним.

VII. Підсумки уроку:

Роботи завершено, враження від уроку яскраво втіленні у творчих композиціях. Залишилось узагальнити знання. Для цього спробуємо відповісти на запитання: **Бесіда:**

- Чи вдалося вам у своїх роботах передати характер архітектурних споруд використовуючи лише графічні засоби вираження?
- Які емоції викликав урок?
- Кому подаруєте малюнок?

VIII. Домашнє завдання:

Дома зробити свою таблицю виразних засобів, намалювати роботу з використанням цих художніх складових у своїй творчій роботі.

Використана література:

1. Берлач О. Графічні техніки в образотворчому мистецтві: навчальний посібник. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2022. 103 с.
2. Масол Л. Методика навчання мистецтва в основній школі: методичний посібник для вчителя. Київ: Шк. світ, 2012. 128 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
4. Рашкевич Т. В. Методика вивчення графічних технік на уроках образотворчого мистецтва: посібник. Луцьк: Вид-во Волин. обл. друк., 2003. 84 с.

План-конспект уроку для 6 класу.

Тема уроку: М'які графічні матеріали. Виконання начерку улюбленого домашнього вихованця

Мета уроку: Освітня: формувати в учнів знання стосовно різновидів м'яких графічних матеріалів, розвинути вміння та навички користування їх виразними можливостями у художній практиці при виконанні начерку з натури;

Розвиваюча: розвивати образне мислення, художню уяву та графічні здібності;

Виховна: виховувати практичність та охайність у роботі з м'якими графічними матеріалами, залучати учнів до естетично-духовних цінностей.

Матеріали та обладнання для вчителя: зоровий ряд з використанням готових ілюстрацій або презентація у електронному вигляді (комп'ютер, проектор, звукові

колонки, екран), зразки різних м'яких графічних матеріалів, ватман і тонований папір, лак для волосся (щоб зафіксувати твори всіх учнів).

Матеріал та обладнання для учнів: 2-3 аркуші тонованого паперу різного кольору А4 формату, вугіль пресований, набір масляної пастелі, гумка, вологі серветки, конспект.

Форма організації учбової діяльності: індивідуальна.

Тип уроку: комбінований.

План уроку:

1. Організація дисципліни – 2 хв.
2. Вступна частина – повідомлення теми та мети уроку – 5 хв.
3. Основна частина – теоретичний екскурс і практична робота – 34 хв.
4. Підведення підсумків уроку, виставлення оцінок і оголошення домашнього завдання – 4 хв.

ХІД УРОКУ

I. Організація дисципліни. Перевірка присутності. Підготовка наочності.

II. Повідомлення теми і мети уроку: у конспекті учні записують назву уроку, його основну мету і визначають тематику практичного завдання – за допомогою м'яких графічних матеріалів зобразити домашнього улюбленця.

III. Основна частина уроку.

Зараз ми з вами поринемо у світ м'яких графічних матеріалів і дізнаємось багато нових термінів, з котрими маємо справу вперше – їх слід буде записати до нашого конспекту з образотворчого мистецтва. Також ми дізнаємось історію їх виготовлення і вжитку і познайомимось з роботами найвизначніших митців світу.

Отож, одним з найпростіших м'яких графічних матеріалів є звичайний вугіль чорного кольору (вчитель показує зразок вугільної палички для малювання учням). Де в побутовому житті ви могли з ним зустрічатись? Однак, вугіль для малювання

виготовляється специфічним способом для надання йому особливих властивостей – оксамитовості та м'якості. Для цього використовуються спеціальні гілочки верби або виноградної лози, їх обмазують глиною і запікають продовж декількох годин у печах – тоді вугіль є готовий і стає таким, як ви його зараз бачите.

Вперше вугіль стали використовувати ще в прадавні часи – коли первісні люди малювали на стінах печер близький їм світ (хто знає що зображали печерні люди?). Згодом вугіль став широко використовуватись художниками доби Відродження в Італії – Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело полюбили рисувати вуглем (показуємо зразки їх творів на проекторі). Через деякий час вугіль стали широко використовувати художники і в інші часи та в багатьох країнах світу, в тому числі і в нашій державі.

Тепер візьміть аркуш сірого паперу і ми спробуємо вугіль на практиці, щоб ви могли відчутти його властивості – обережно, сильно не натискаючи на паличку вугілля, бо вона є крихкою проведіть у верхній частині паперу легку лінію. Тепер дещо нижче проведіть більш товсту і темну лінію, надавлюючи дещо сильніше.

Тепер же спробуйте ще нижче по штрихувати кінчиком вугільної палички – то слабо, то сильно натискаючи на неї. А тепер найцікавіше – візьміть вугільну паличку і горизонтально її всю притисніть до паперу і злегка надавлюючи, проведіть нею по поверхні паперу. Ось ми познайомились з основними засобами виразності і методами роботи вугіллям, котрі можна застосовувати у практиці – для цього також можна додати ще й розтирання вже нанесеного зображення вугіллям пальцями для розтушування.

Подібними властивостями володіє ще один м'який графічний матеріал – це пастель, як бачите вона може бути різнокольорова, як акварельні фарби, тим не менш пастель – це графічний матеріал і про це слід пам'ятати. Слово «пастель» походить з італійської мови і має в корені слово «тісто», тобто «pasta». Якщо пам'ятаєте, є навіть, така фірмова італійська страва. Пастель буває трьох типів – «суха», масляна і воскова. Ми ж з вами будемо користуватись масляною – оскільки

вона має чудові властивості і є недорогою. Для малювання пастеллю потрібна фактурна поверхня, яка буде утримувати пігмент. Малюнки пастеллю зазвичай виконуються на кольоровому папері. Тон паперу підбирається індивідуально, враховуючи завдання малюнка. Білий папір заважає оцінити насиченість головних кольорів. Для захисту пастельного малюнка, як і вугільного, від змазування і осипання його треба зафіксувати. Для цього підійде звичайний лак для волосся або спеціальний фіксатор. Буде достатньо пари легких розпилень.

Чудові пастельні твори зустрічаються в історії мистецтва всіх країн. Особливо ніжними є пастель французького художника-імпресіоніста Едгара Дега. Він любляв найбільше малювати балерин та танцівниць в їх неймовірних сукнях на сцені або за лаштунками.

Рис. 3.2. Приклади зображення кицьки вуглем

Тепер можете на іншому аркуші паперу синього або блакитного кольору спробувати зробити вправи подібні попереднім, використовуючи теплі кольори пастелі – жовтий, помаранчевий, теплий зелений (адже ви пам'ятаєте про закони тепло-холодності і прийоми контрасту?).

Практична частина роботи: тепер ми з вами застосуємо в одній роботі і вугіль, і пастель. Для цього беремо третій аркуш паперу – теплого відтінку, і зосередимось на створенні графічного начерку домашнього улюбленця практично всіх дітей –

пухнастого kota чи кішки або собаки, адже саме м'які графічні матеріали і способи роботи з ними допоможуть нам якнайкраще передати узагальнений образ тварини, її характер, темперамент, а пастель за необхідності додасть нашому малюнку яскравості (Рис. 3.2) Діти переходять до виконання практичного завдання, повторюючи методику роботи за вчителем.

IV. Підведення підсумків, виставлення оцінок, оголошення Д/З.

Використана література:

1. Владич Л. В. Мовою графіки. Київ: Мистецтво, 1967. 248 с.
2. Масол Л. Методика навчання мистецтва в основній школі: методичний посібник для вчителя. Київ: Шк. світ, 2012. 128 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
4. Рашкевич Т. В. Методика вивчення графічних технік на уроках образотворчого мистецтва: посібник. Луцьк: Вид-во Волин. обл. друк., 2003. 84 с.

Висновки до Розділу 3

У розділі проаналізовано інформацію щодо методичних проблем та можливостей розвитку графічних здібностей учнів шляхом вивчення виразних засобів графіки. Саме графіка є основою опанування основ образотворчої графіки через зрозумілість сприйняття своїх виразних засобів.

Розвиток шкільної освіти в Україні в XXI столітті відбувається в умовах трансформації в напрямі гуманізації, впровадження особистісно-орієнтованого навчання і виховання з метою набуття школярами базових компетентностей для майбутньої успішної життєдіяльності. В наш час дуже мало уваги приділяється образотворчому мистецтву як шкільній дисципліні, що негативно відбивається на

можливостях опанування мистецтва графіки, яке виконує важливе завдання з передачі основних досягнень культури новому поколінню та формування цілісної, творчої особистості.

Ефективна організація освітнього процесу з метою розвитку графічних здібностей має ґрунтуватись на методичних принципах доступності, послідовності, систематичності, наочності. Організаційна роль вчителя у проведенні занять з образотворчого мистецтва є визначальною.

Розроблені нами уроки образотворчого мистецтва з опанування виразних засобів графіки можуть бути ефективно використані в освітньому процесі.

ВИСНОВКИ

У процесі нашого дослідження ми прийшли до узагальнення опрацьованої мистецтвознавчої, науково-педагогічної та методичної літератури, що дало розуміння тих мистецьких та педагогічних явищ та процесів, які були змістовно розглянуті науковцями протягом багатьох десятиліть.

Розвиток графіки визначався різноманітними факторами, які включали культурні, технологічні, соціальні та історичні аспекти. Наведемо кілька ключових чинників, які впливали на розвиток графіки:

- технічні інновації (впровадження нових технічних засобів і матеріалів для графічного мистецтва впливало на його розвиток, наприклад, винахід друкарства та гравюри в середньовіччі значно розширив можливості масового поширення графічних творів);
- соціокультурні та історичні зміни (періоди історії, такі як Відродження, бароко, романтизм, модернізм і багато інших, впливали на стиль і зміст графіки, зокрема суспільні та культурні трансформації визначали нові тенденції та тематику творів);
- політичні події (політичні зміни та соціальні рухи впливали на графіку, зокрема в сучасних періодах, де вона стала інструментом політичної агітації, протестів та висловлення громадської позиції);
- технологічний прогрес (розвиток нових технологій, таких як літографія, фотографія, комп'ютерна графіка, відкривав нові можливості для художників, а кожна технологічна інновація розширювала художні можливості та змінювала підходи до творчості);
- глобалізація та обмін ідеями (зростання обміну ідеями між культурами та країнами сприяло розвитку графіки, зокрема відкриття для художників нових технік, стилів і підходів відбувалося через міжнародний обмін мистецтвом);

- індивідуальні художні рухи (рухи в мистецтві, такі як імпресіонізм, кубізм, сюрреалізм і інші, визначали нові тенденції у графіці, сприяючи експериментам та інноваціям);

- замовлення та ринок мистецтва (попит на графіку з боку колекціонерів, галерей та інших замовників мав великий вплив на розвиток графіки і наразі економічні та комерційні фактори формують попит на різні стилі і техніки).

Різниця між унікальною (рисованою) та друкованою (тиражною) графікою полягає в способі їхнього створення та характері виробництва. Зокрема відмінності полягають у техніках виконання, у матеріалах, в оригінальності та кількості екземплярів.

До провідних виразних засобів графіки, що виокремлюють її серед інших видів образотворчого мистецтва, відносяться лінія, штрих, пляма, точка. Як правило другорядне значення у графічних творах мають такі виразні засоби як колір та фактура.

Техніки друкованої графіки в залежності від відношення друкованих елементів до площини кліше традиційно поділяють на високий (ксилографія, ліногравюра тощо), глибокий (офорт, суха голка тощо) та плоский (літографія, шовкографія тощо) друк.

Основні графічні техніки рисунку включають різноманітні методи та підходи до створення зображень і образів за допомогою ліній, тонів, кольорів та інших візуальних елементів. До основних належать малюнок олівцем (використання олівців різних за м'якістю для малювання контурів та світлотіньового моделювання штриховкою або тушовкою); туш-перо, ручка (використовується для створення ліній, контурів та тонованих ділянок, а також передачі реалістичних і декоративних текстур); м'які матеріали – вугілля, сангіна, пастель (використовуються для створення широких, м'яких тонів та контурів); акварель (використання водорозчинних фарб для створення прозорих та насичених кольорів або

монохромних зображень); гуаш (застосовується для створення насичених та густих кольорів).

Названі техніки можуть використовуватися окремо чи комбінуватися для досягнення певного виразного ефекту або відтворення концепції художника.

Проведена нами творча робота з обґрунтування задуму міні-серії графічних творів, пошуків композиційних рішень кожного аркуша та відбору виразних засобів графіки дозволила ефективно вирішити технічні та образні задачі зі створення мистецьких творів. Цілеспрямований відбір виразних засобів графіки довів ефективність в розкритті художнього образу.

Питання розвитку графічних здібностей учнів вивчено у методиці викладання образотворчого мистецтва. Завдяки тому, що розвиток графічних здібностей відбувається в процесі власної творчої діяльності учня, це сприяє зокрема розкриттю творчого потенціалу учнів, вони навчаються виражати свої ідеї, почуття та думки через візуальні образи. У процесі виконання різних графічних завдань учні розвивають моторні навички та координацію рухів.

Окрім того процес малювання вимагає уважного спостереження за деталями, формами та пропорціями, що сприяє розвитку спостережливості учнів. Сприйняття та виконання графічних творів створює умови для розвитку візуального мислення, здатності сприймати, розуміти та інтерпретувати умовні та абстрактні візуальні образи.

Вивчення та свідоме творче володіння засобами виразності графіки допомагають учням розкривати свою індивідуальність та самовиразитись. Малювання може слугувати засобом вираження емоцій, а також функціонувати як спосіб релаксації. Загалом графічні здібності не лише сприяють формуванню художніх навичок, але й впливають на різні аспекти когнітивного, емоційного та соціального розвитку учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Д. Українське мистецтво: конспективний історичний нарис. Прага: Нова Україна, 1923. 11 с.
2. Антонович Є., Удріс І. Нариси з історії українського мистецтвознавства. Київ Кривий Ріг: Видавничий дім, 2004. 242с.
3. Берlach О. Графічні техніки в образотворчому мистецтві: навчальний посібник. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2022. 103 с.
4. Васильєва О., Поклад І. Розвиток творчої особистості дитини в образотворчій діяльності // Мистецтво та освіта. 2002. №2. С. 42–43.
5. Владич Л. В. Мовою графіки. Київ: Мистецтво, 1967. 248 с.
6. В'юник А. О. Українська графіка XI - початку XX ст. Київ: Мистецтво, 1994. 328 с.
7. Георгій Нарбут: Альбом / Авт. - упоряд. П.О.Білецький. Київ, 1983. 119 с.
8. Гнатюк М. В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти): навч.-метод. посіб. Ч. 1. Івано-Франківськ: Ярина, 2016. 196 с.
9. Говдя П.І. Українське мистецтво другої половини XIX – початку XX ст. Київ, 1989. 206 с.
10. Головатий С.С. Тлумачний словник художньо-естетичних термінів. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010. 58 с.
11. Графіка. Види графіки. Графічні техніки / Електронний ресурс. [Режим доступу: <https://narodna-osvita.com.ua/1278-grafka-vidi-grafki-grafchn-tehni.html>] (дата звернення 24.11.2023).
12. Гребенюк Г.Є. Основи композиції та рисунок: підручник для учнів проф.-техн. навч. закладів. Київ: Техніка, 1997. 221с.
13. Гробач Н. Я. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: підручник. Львів: Каменяр, 1992. 166 с.

14. Давиденко Л.Ф. Засоби художньої виразності у книжковій графіці: традиції та інновації // Науковий вісник Мелітопольського Державного Педагогічного Університету. 2014. № 1. С.115–118.

15. Дмитрієва С.М., Гаврилова Н.В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир, 2002. 40 с.

16. Касьян Т.К. Рисунок: навчально-методичний посібник. Черкаси: ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2012. 124 с.

17. Кириченко М. А. Учїться малювати. Київ: Радянська школа, 1987. 58 с.

18. Колесніков В.Г. Рисунок: навчальний посібник. Київ: КНУТД, 2008. 156 с.

19. Колотило О.М. Розвиток художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності: автореф. дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2015. 20 с.

20. Короткий словник понять і термінів образотворчого мистецтва / Укл. Л.Орел. Київ: ДАКККіМ, 2004. 46с.

21. Крвавич Д. П. Українське мистецтво. У 3 ч. Ч. 3. Львів: Світ, 2005. 268 с.

22. Кузьменко Г. В. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації художньо-творчої діяльності учнів основної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 280 с.

23. Лагутенко О. А. GRAPHEN ГРАФІКИ. Нариси з історії української графіка ХХ століття. Київ: Гранті-Т, 2007. 168 с.

24. Лі М.Г. Основи навчального академічного рисунка: підручник. Київ: Освітбук, 2016. 480 с.

25. Малицька О. В. Образотворче мистецтво з методикою навчання: навч. - мет. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закладів напрямів підготовки 6.010102 Початкова освіта]. Бердянськ, 2016. 346 с. [Режим доступу: https://www.academia.edu/38388845/Образотворче_мистецтво_з_методикою_навчання_PDF] (дата звернення 24.11.2023).

26. Масол Л. М. Художня культура України: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 239 с.
27. Масол Л.М., Просіна О.В. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. [Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83166/>] (дата звернення 24.11.2023).
28. Мистецький словник-довідник / Упор. С. Гловацький. Черкаси, 2017. 44 с.
29. Міщенко І. Мистецькі паралелі в графіці Ярослава Зайця // Студії мистецтвознавчі. 2012. Число 2. С. 117-128. [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2012_2_9] (дата звернення 24.11.2023).
30. Нестеренко П. Історія українського екслібриса: видання друге доповнене. Київ : Темпора, 2016. 360 с.
31. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
32. Паршакова О. Д. Словник культурологічних термінів (для студентів спеціальностей заочної та денної форм навчання). Краматорськ: ДДМА, 2012. 41 с.
33. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2008. 216 с.
34. Поліщук А. А. Теорія та практика графіки: навчальний посібник. Київ: ун-т. ім. Б. Грінченка, 2015. 212 с.
35. Попович К. П. Літографія у творчості київських художників-графіків 1960-х років // Українська академія мистецтва. 2014. №23. С. 132–143.
36. Прищенко С. В. Стилзація як прийом кольорово-графічного формотворення // Вісник ХДАДМ. 2012. №4. С. 1–5.
37. Рашкевич Т. В. Методика вивчення графічних технік на уроках образотворчого мистецтва: посібник. Луцьк: Вид-во Волин. обл. друк., 2003. 84 с.

38. Резніченко М. І., Твердохлібова Я. М. Художня графіка. Змістові модулі 1, 2: навч.-метод. посіб. для студентів худ.-граф. факультетів. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2011. 272 с.
39. Розвиток мистецтва української графіки. Електронний ресурс. [Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11754>] (дата звернення: 24.11.2023).
40. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2005. 360 с.
41. Силко Є.М. Композиція: Навчально-методичний посібник (для студентів спеціальності 6010102). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2015. 53 с.
42. Скрипник Г. А. Історія українського мистецтва: у 5 т. Т.5.: Мистецтво ХХ століття. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2007. 1048 с.
43. Соловійова Ю. О., Мкртчян О. А. Українське мистецтво в історичному вимірі: навчально-методичний посібник. Харків: Точка, 2017. 89 с.
44. Сотська Г., Шмельова Т. Словник мистецьких термінів. Херсон: Стар, 2016. 52 с.
45. Степовик Д. Українська графіка XVI – XVIII ст. Еволюція образної системи Київ: Наукова думка, 1982. 331 с.
46. Сухенко В. О. Рисунок. Навчальний посібник. Київ: Vona Mente, 2004. 184 с.
47. Хмельовський О., Костукевич С. Графіка й основи графічного мистецтва: навч. пос. Луцьк: Луцький державний технічний університет, 2003. 160 с.
48. Христенко В. Є Техніки авторського друку: навч. посіб. Харків: Колорит, 2004. 83 с.
49. Чебикін А. Рисунок – основа образотворчості // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та навч.-метод. праці. 1998. Вип. 5. С. 7–12.
50. Чирва О. Ч., Оленіна О. Ю. Історія та теорія графічного мистецтва: конспект лекцій для здобувачів денної форми навчання першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти зі спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2021. 128 с.

51. Шевнюк О.Л. Словник термінів образотворчого мистецтва: Навч. посіб: Вид. 2-ге, виправлене і доповнене. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. 100 с.

52. Щербина В.Г. Практична композиція: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. 180 с.

53. Юфімюк В. В. Основи графіки: конспект лекцій для здобувачів освітньо-професійної програми «Дизайн» галузі знань 02 Культура та мистецтво спеціальності 022 Дизайн денної форми навчання. Луцьк : Луцький НТУ, 2019. 52 с.

54. Яремків М. Композиція: творчі основи зображення: навч. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 112 с.

55. Яців Р. Художня культура: навчальний посібник для вчителів ВНЗ та студентів художніх ВНЗ. Частина 1. Львів: Артклас, 2009. 88 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ілюстрації до Розділу 1

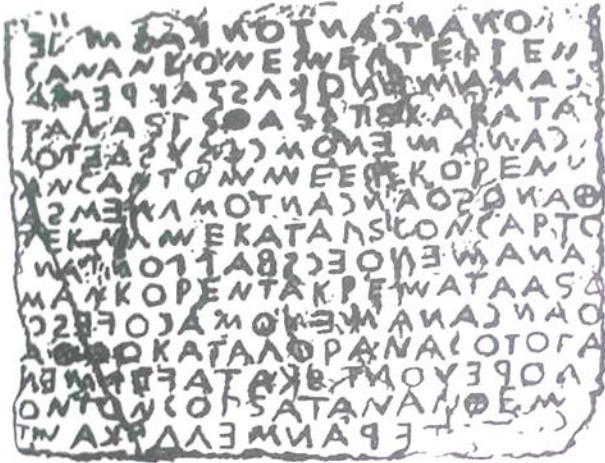

Рис. 1

Фрагмент тексту виконаного
бустрофедонічним способом письма

Рис. 2

Грецьке архаїчне
письмо

Рис.3

Стародавній Єгипет.
Ієрогліфічні зображення

Рис. 4

Остромирово Євангеліє.
Євангеліст Лука

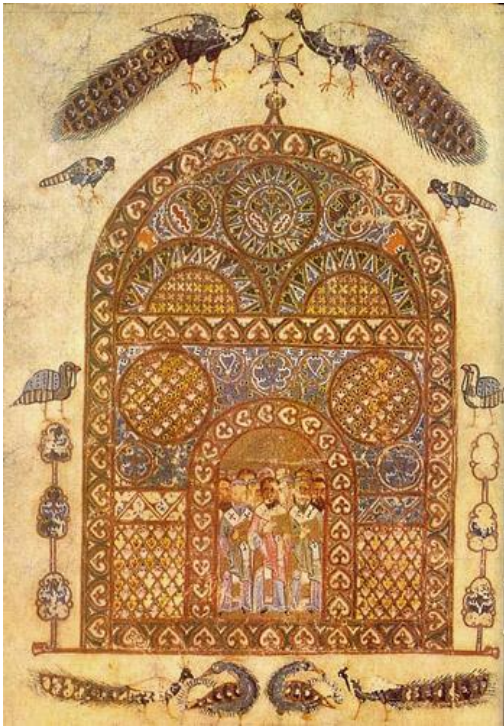

Рис. 5
Ізборник Святослава. Мініатюра

Рис. 6
Кодекс Гертруди (Італія).
Апостол Петро

Рис. 7
Німецький майстер.
Св. Дорофея. 1410-1420 рр.
Дереворит.

Рис. 8
А.Дюрер. Чотири вершники
Апокаліпсису (1497-1498)

Рис. 9
Філіппіно Ліппі.
 Апостол і учень. до 1482 р.

Рис. 11
 Рембранд ван Рейн. Начерк

Рис. 10
 Рембрандт ван Рейн. Автопортрет.
 1629

Рис. 12
 Ф.Гойя. Сон розуму народжує чудовиськ (серія Капрічос). 1797-1799

Рис. 13
О.Тарасевич. Титульний аркуш книги
О. Полубинського «Rosarium».
1672—1677

Рис. 14
Д.Сміт. Меццо-тинто.
Гравюра «Свята агнеса».
1715

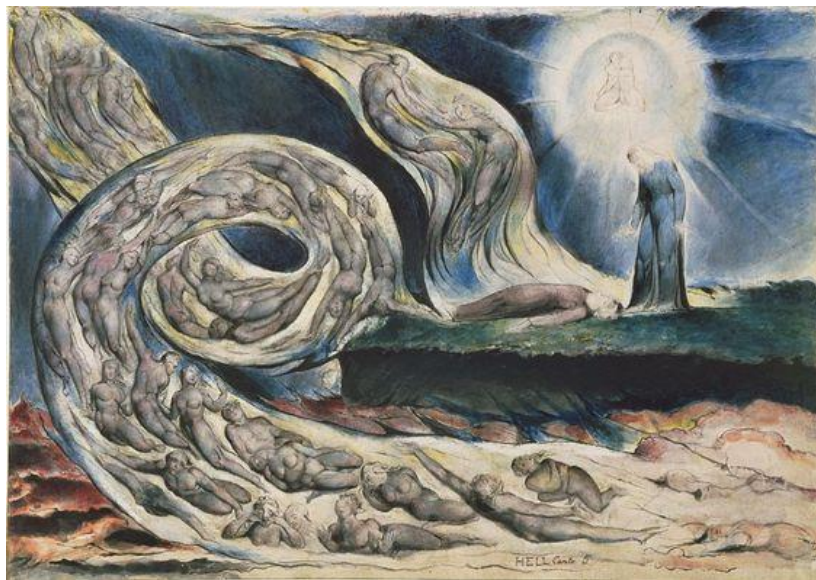

Рис. 15
В. Блейк. Вихор коханців, ілюстрація до поеми
Данте «Божествена комедія». 1824-1827

Рис. 16
Т. Шевченко. Офорт «Судна рада» з альбому
«Живописная Украина». 1844.

Рис. 17
Кейсай Ейсен.
Ханаогі з Дому Огія

Рис. 18
Егірі Рекісентей. Жінка та дитина
розглядають среблястого карася

Рис. 19
О.Сластіон. Гравюра до поеми Шевченка
«Гайдамаки». 1886

Рис. 20
П.Мартинovich. Шарж на
П.Чубинського.
Італійський олівець

Рис. 21
Г.Нарбут. Фронтиспіс журналу
«Мистецтво». Туш, гуаш. 1919

Рис. 22
Г.Нарбут. Обкладинка журналу
«Сонце труда». Туш, гуаш. 1919

Рис. 23
О. Авдишев. Карелія. 1969

Рис. 25
Каналетто. Відлюдник.
Сер. XVIII ст.

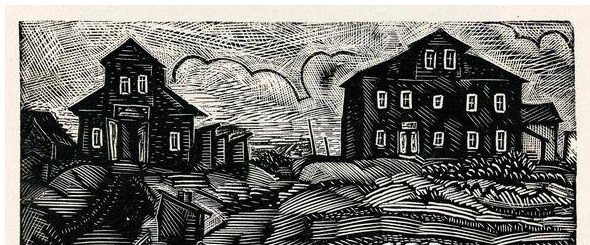

Рис. 26
Д. Митрохін. Північне місто. 1927

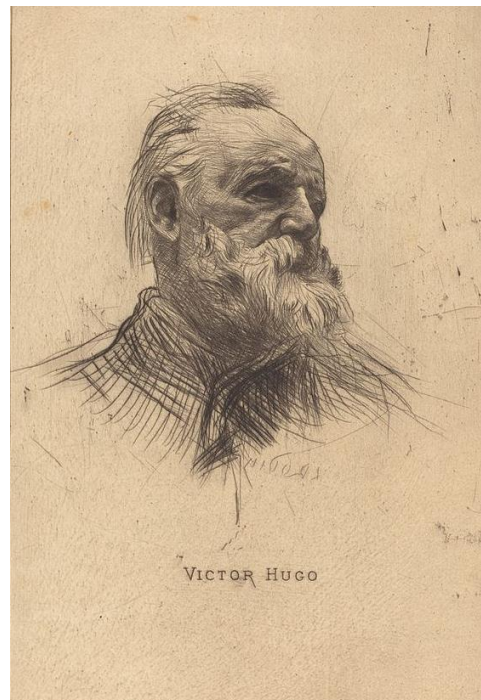

Рис. 24
О. Роден. «Письменник Віктор
Гюго». Суха голка. 1884 р.

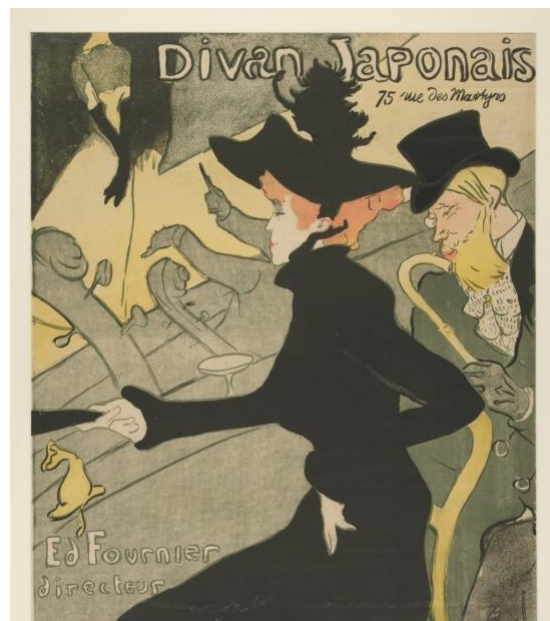

Рис. 27
А. де Тулуз-Лотрек. «Японський
диван». Кольорова літографія.
1892-1893

Рис. 28
 Монотипія. Д. Б. Кастильоне.
 1655 г.

Рис. 29
 Приклад роботи графітним
 олівцем. XXI ст.

Рис. 30
 Приклад роботи кольоровими
 олівцями. XXI ст.

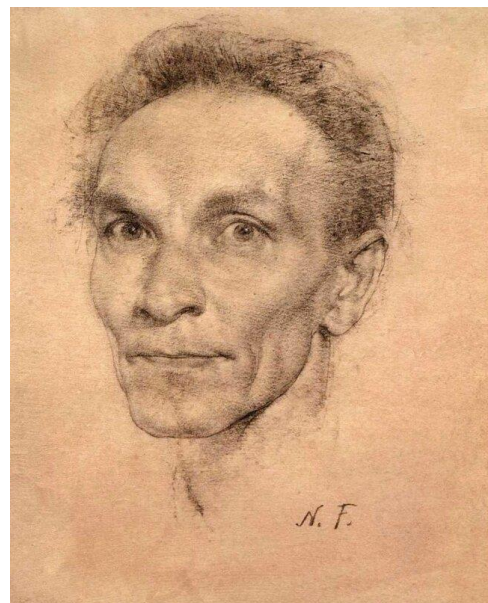

Рис. 31
 Вугілля. Н.Фешин. Автопортрет.
 XX ст.

Рис. 32
Вугілля. І.Репін. Портрет
Елеонори Дузе

Рис. 33
Сангіна. Ж.-Б.Грьоз. Портретна
замальовка. XVIII ст.

Рис. 34
Сангіна. Мікельанджело. «Стріли
лука перед гермой». XVI ст.

Рис. 35
Приклад роботи пастеллю. XXI ст.

112

Рис. 36
Приклад роботи у техніці туш-
перо. А.Ватто.

Рис. 37
П. Сіньяк. Прохід в Пуїтс-Бертін.
1887

Рис. 38
Л. Ріхтер. Повернення селян у
Чівітеллу. 1867

Рис. 39
Акварельний начерк.
XXI ст.

Рис. 40
Замальовка. Акварель з гуашшю
XXI ст.

Рис. 41
К. Спрингер. Амстердам.
1850

Рис. 42
Д. Рьоскін. Жіноча каплиця
Гленорчі

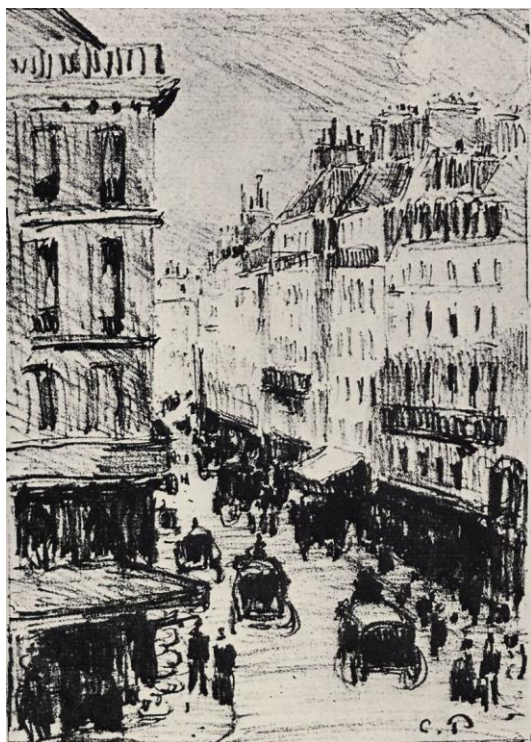

Рис. 43
К. Пісарро. Вулиця Сен-Лазар
в Парижі. 1897

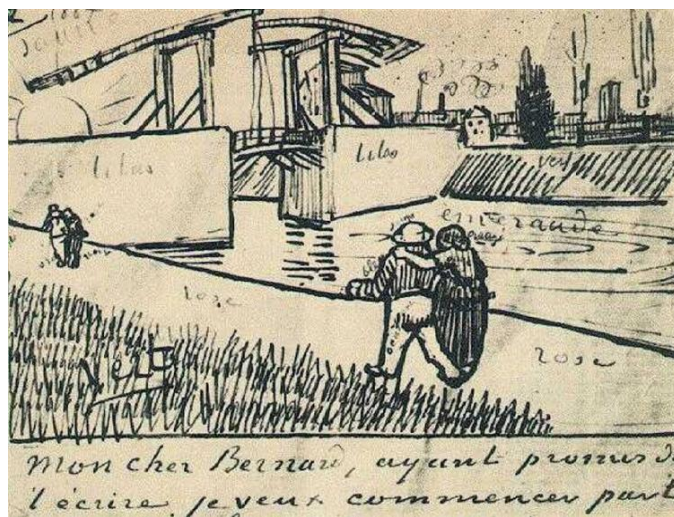

Рис. 44
В. Ван Гог. Розвідний міст з
гуляючою парою. 1888

Рис. 45
В. Ван Гог. Ван Столькпарк.
1882

Рис. 46
В. Ван Гог. Тераса нічного кафе в
Арлі. 1888

Рис. 47
Р.П. Бонінгтон. Вулиця
великих годинників в Руані.
1824

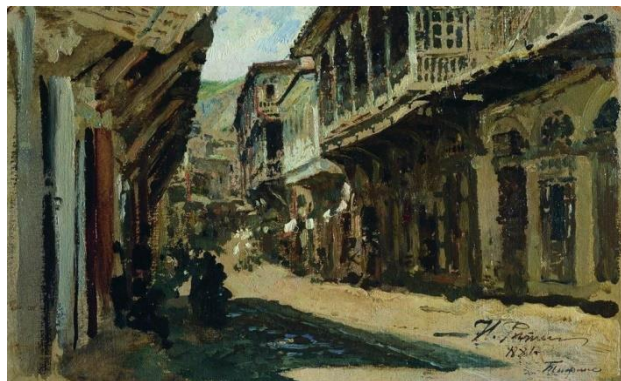

Рис. 48
І.Є. Репін. Вулиця в Тифлісі.
1881

Рис. 49
Г. Рейлтон. Подвір'я.

Рис. 50
Й.Х. Вейсенбрух. Вид на місто.

Рис. 51
П. Сіньяк. Бриг. 1895

Рис. 52
Р.Ф. Альт. Капітолій у Римі.
1835

Ілюстрації до Розділу 2

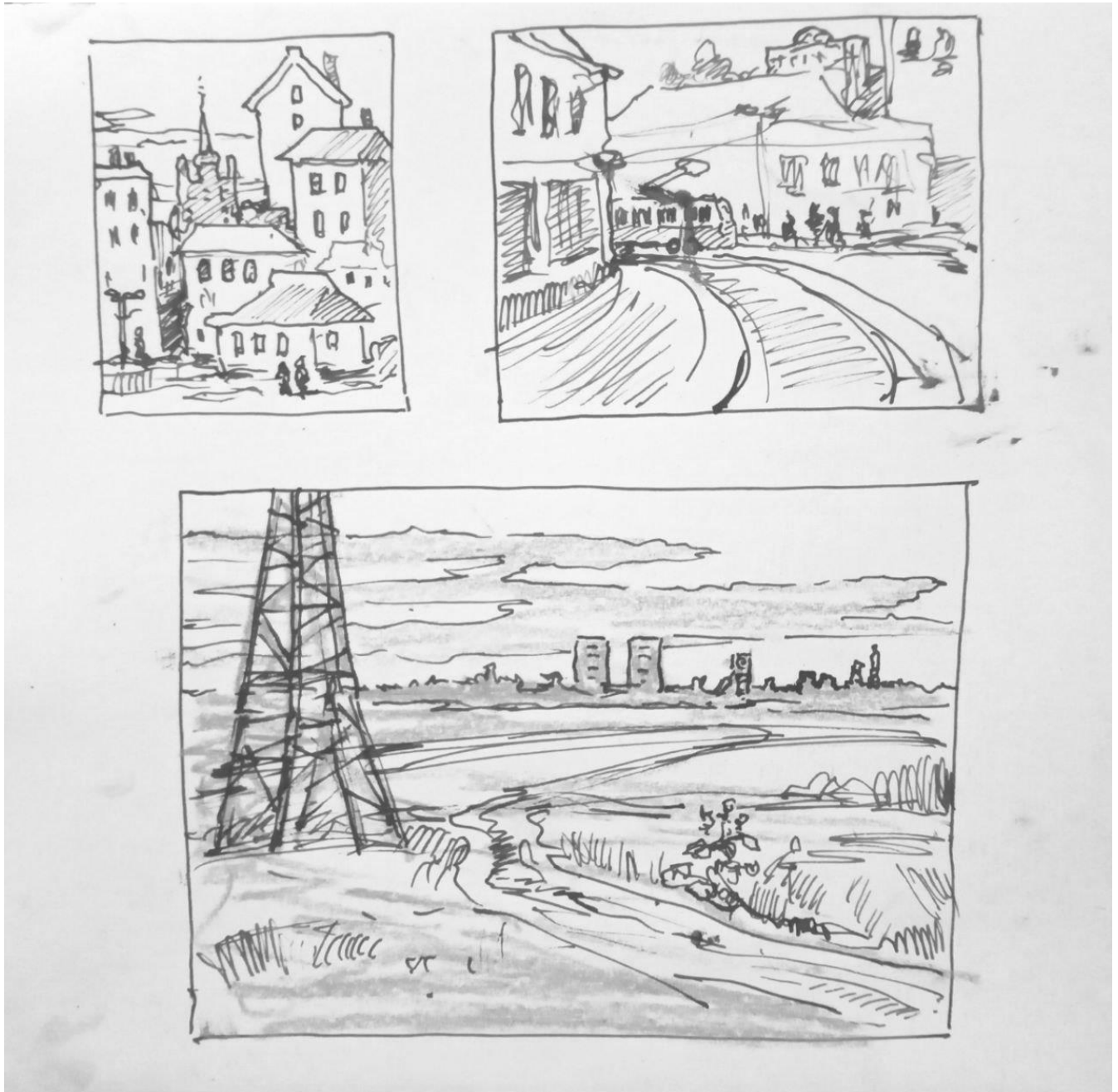

Рис. 1
Пошуки мотиву

Рис. 2
Пошуки мотиву

Рис. 3
Натурний начерк

Рис. 4
Пошуки мотиву, начерки

Рис. 5
Етюди з поєднання гафічних матеріалів

Рис. 6
Пошуковий етюд

Рис. 7
Експлікація серії (картони)

Рис. 8
Графічний аркуш «Індустріальні обрії»

Рис. 9
Акварельна підкладка графічного аркушу «Старий квартал»

Рис. 10
Графічний аркуш «Старий квартал»

Рис. 11
Графічний аркуш «Осінній ранок»